

GRAFFITI
ABC
GUIDE
COMBAT
HATE
SPEECH

YOUTH CENTER
PERSPEKTIVA
DURRES ALBANIA

HATE FIGHTERS
NETWORK HFN
NIS SERBIA

BEYOND
BORDERS ETS
ORTA NOVA ITALY

OBOJENA KLAPA
SARAJEVO
BOSNIA & HERZEGOVINA

Co-funded by
the European Union

Graffiti ABC: Priručnik za borbu protiv govora mržnje
Youth Center Perspektiva, Albanija
Hate Fighters Network HFN, Srbija
Beyond Borders ETS, Italija
Obojena klapa, Bosna i Hercegovina

Graffiti ABC:
Priručnik za borbu protiv govora mržnje

Autori:

Luis Bekteshi, Youth Center Perspektiva, Drač, Albanija
Vladimir Timotijevic, Hate Fighters Network, Niš, Srbija
Maria Luigia di Pierro, Beyond Borders ETS, Orta Nova, Italija
Draško Mikić, Obojena Klapa, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Urednici:

Luis Bekteshi, Vladimir Timotijević, Marioa Luigia di Pierro,
Adna Muslija, Rijad Hadžić, Benjamin Čengiđ

Grafički dizajn:

Ljubomir Todorović

Finansirano od strane Evropske unije. Međutim, izraženi stavovi i mišljenja su isključivo stavovi autora/autora i ne odražavaju nužno stavove Evropske unije ili izvršne agencije za obrazovanje i kulturu (EACEA). Ni Evropska unija ni EACEA ne mogu biti odgovorne za njih.

Sadržaj

Uvod	9
• Uvod u projekat	9
• Upoznajte organizacije	10
• Upoznajte donatora	11
Za koga je namenjen ovaj priručnik?	16
Kako koristiti ovaj priručnik?	17
Govor mržnje: Definicija i uticaj	18
• Šta je govor mržnje?	18
• Govor mržnje u javnim prostorima	19
• Zašto su zidovi važni?	20
• Moć vizuelnog prekida	22
Ko, Šta, Gde i Kako	26
• Kratka istorija aktivizma	26
• Kratka istorija grafita	30
• Šta su grafiti	34
• Zašto grafiti	38
• Grafiti u aktivizmu	40
Kako da...	44
• Kako nacrtati grafit slova	45
• Kako napraviti i koristiti šablone	48
• Tehnika lepljenja od pšenice (Paste-Up)	49
Šta treba i šta ne treba raditi	50
• Pravna svest	51
• Etički okvir	51
• Pravilnik o ponašanju	51
Dobar način da se to uradi	54
• Benksi i zid Zapadne obale	54
• Nalepnice protiv poruka krajnje desnice u Nemačkoj	55
• Mi, narod - Šepard Feri	56
• CIBO i grafiti protiv govora mržnje	57
• Prestanite da govorite ženama da se smeju	58
Bibliografija	60
Spisak slika	61

Nekoliko reči o projektu

Omladinski centar „Perspektiva“ iz Albanije, u partnerstvu sa Mrežom boraca protiv mržnje (HFN) iz Srbije, organizacijom Beyond Borders iz Italije i klapom Obojena iz Bosne i Hercegovine, sprovodi inicijativu za izgradnju kapaciteta pod nazivom „Creative Canvas“. Ovaj projekat je osmišljen da se pozabavi kritičnim pitanjima kao što su diskriminacija, govor mržnje, sajber nasilje i diskriminacija i nasilje zasnovano na polu. Pristup se fokusira na primenu kreativnih alata i metoda u radu sa mladima kako bi se efikasno suočilo sa ovim izazovima.

Cilj projekta je identifikacija, konsolidacija i promocija postojećih najboljih praksi korišćenja umetnosti kao alata za aktivizam, kao i stvaranje i omogućavanje okruženja za razvoj novih pristupa suzbijanju, sprečavanju i borbi protiv sajber maltretiranja, govora mržnje, diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja.

Dajući prioritet inovativnim i umetničkim metodologijama, projekat teži ne samo da pruži trenutna rešenja za probleme sajber maltretiranja, maltretiranja i govora mržnje, već i da neguje trajno zastupanje i aktivno angažovanje među mladima.

Kroz zajedničke akcije koje uključuju organizacije iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Italije i Srbije, ovaj projekat ima za cilj uspostavljanje regionalne i prekogranične mreže mladih aktivista. Ovi pojedinci će biti opremljeni neophodnim alatima za rešavanje društvenih problema i promociju kulture koju karakterišu tolerancija i međusobno poštovanje.

Inicijativa „Creative Canvas“ je strukturirana oko niza radionica, obuka i kreativnih događaja osmišljenih da neguju umetnički i aktivistički potencijal mladih učesnika. Spajanjem različitih perspektiva i iskustava iz cele Evrope, projekat podstiče međukulturni dijalog i razumevanje, negujući osećaj solidarnosti među mladima iz različitih sredina. Organizacije učesnice doprinose jedinstvenom stručnošću, kombinujući pristupe iz umetničkog obrazovanja, zastupanja mladih i

socijalne inkluzije kako bi stvorile holistički okvir za delovanje.

Centralno mesto u metodologiji projekta zauzima verovanje da umetnost može poslužiti kao snažan katalizator društvenih promena. Projekat takođe ulaže u izgradnju kapaciteta opremanjem omladinskih radnika i volontera veštinama i resursima neophodnim za olakšavanje kontinuiranog aktivizma u njihovim zajednicama.

Pored kreativnog fokusa, „Creative Canvas“ aktivno teži razvoju održivih strategija za rešavanje problema sajber maltretiranja i drugih oblika onlajn zlostavljanja. To uključuje kreiranje obrazovnih materijala, mreža vršnjačke podrške i kampanja za podizanje digitalne svesti osmišljenih da osnaže mlade ljude da efikasno reaguju na onlajn pretnje. Integracijom onlajn i oflajn aktivnosti, projekat osigurava da se njegov uticaj proteže dalje od privremenih intervencija i doprinosi dugotrajnim pozitivnim promenama.

Konačno, projekat teži da utiče na politiku i praksu na lokalnom i regionalnom nivou, zalažući se za prepoznavanje aktivizma zasnovanog na umetnosti kao vitalnog alata u radu sa mladima i razvoju zajednice. Dokumentovanjem i širenjem najboljih praksi, „Creative Canvas“ ima za cilj da inspiriše dalje inicijative i partnerstva, jačajući otpornost mladih ljudi i njihov kapacitet da neguju inkluzivna, poštovana društva. Zajednički naponi svih partnerskih organizacija trebalo bi da ostave nasleđe osnaživanja, kreativnosti i saradnje širom regiona.

Upoznajte organizacije

OMLADINSKI CENTAR „PERSPEKTIVA“

Omladinski centar „Perspektiva“ je nevladina organizacija sa sedištem u Draču, u Albaniji, posvećena osnaživanju mladih i unapređenju ljudskih prava. Centar koristi umetničke i neformalne obrazovne metode, koje razvijaju mladi ljudi za mlade, sa akcentom na one iz ranjivih grupa.

Delujući na lokalnom, regionalnom i međunarodnom nivou na Balkanu, Omladinski centar „Perspektiva“ organizuje niz aktivnosti u Albaniji i na Zapadnom Balkanu kako bi podigao svest o pitanjima ljudskih prava, promovisao međukulturni dijalog, olakšao vršnjačko obrazovanje i osnažio mlade ljude da postanu aktivni i odgovorni članovi svojih zajednica.

Primarni korisnici Omladinskog centra „Perspektiva“ su deca i mladi do 30 godina, sa fokusom na one iz ranjivih sredina, uključujući mlade sa invaliditetom, iz siromašnih i ruralnih područja.

Korišćenjem kreativnih oblika izražavanja i neformalnog učenja, Centar podržava mlade u razvoju kritičkih veština, samopouzdanja i svesti o njihovim pravima. Ove metode - od umetničkih radionica do inovativnih obrazovnih programa - posebno su prilagođene iskustvima i potrebama lokalne omladine, posebno one iz marginalizovanih ili nedovoljno zastupljenih sredina.

Kroz svoje široke aktivnosti, Perspektiva podstiče međukulturni dijalog, podstiče učenje među vršnjacima i gradi mostove između zajednica. Projekti organizacije često se fokusiraju na teme diskriminacije, govora mržnje, sajber nasilja i rodno zasnovanog nasilja, rešavajući ova pitanja kreativnim i kolaborativnim rešenjima. Partnerstvom sa međunarodnim organizacijama, Perspektiva može pojačati svoj uticaj i negovati mrežu omladinskih lidera koji su opremljeni da se suprotstave društvenim nepravdama i zalažu se

za toleranciju i poštovanje. Perspektivin pristup spaja umetničko obrazovanje sa aktivizmom i razvojem praktičnih veština. Radionice, kampanje i događaji u zajednici pružaju platforme mladima da se izraze, podele svoje priče i doprinesu trajnim pozitivnim promenama. Misija Perspektive nije samo da odgovori na neposredne društvene izazove, već i da osnaži mlade generacije da oblikuju sopstvenu budućnost, izgrade otpornost i postanu aktivni učesnici u razvoju inkluzivnih i poštovanih društava širom Albanije i Balkana.

- www.perspektiva4youth.org
- [perspektiva4youth](#)
- [perspektiva4youth](#)
- [perspektivaforyouth](#)
- [youthcenterperspektiva](#)
- [Perspektiva_AI](#)

HATE FIGHTERS NETWORK (HFN)

Mreža boraca protiv mržnje (HFN) je međunarodna omladinska organizacija sa sedištem u Nišu, u Srbiji, posvećena osnaživanju mladih ljudi da se aktivno bore protiv govora mržnje, diskriminacije i kršenja ljudskih prava. Misija organizacije je da podrži mlade ljude da postanu aktivni agenti promena u svojim zajednicama i šire, promovišući vrednosti kao što su jednakost, raznolikost, inkluzija i demokratsko učešće. Njena vizija je društvo u kojem su mladi ljudi osnaženi, povezani i aktivno doprinose mirnom i interkulturalnom okruženju. Kroz svoj rad, HFN podstiče razvoj kritičkog mišljenja, međusobnog razumevanja i poštovanja ljudskih prava među mladima iz različitih kulturnih i društvenih sredina.

HFN sprovodi širok spektar aktivnosti usmerenih na obrazovanje, angažovanje mladih i međunarodnu saradnju. Aktivnosti uključuju kurseve obuke, seminare, radionice, razmene mladih i lokalne inicijative koje se bave ključnim društvenim pitanjima kao što su govor mržnje,

diskriminacija, socijalna isključenost i nejednakost polova. Naglasak je na neformalnom obrazovanju kao alatu za učenje, omogućavajući učesnicima da steknu praktične veštine, razmene iskustva i učestvuju u oblikovanju rešenja za društvene izazove. Karakteristični aspekt rada HFN-a je upotreba kreativnih i inovativnih metoda u angažovanju mladih. Organizacija integriše umetnost, pripovedanje, digitalne medije, muziku, fotografiju i vizuelnu komunikaciju u svoje aktivnosti kao alate za izražavanje i podizanje svesti.

HFN ima značajno iskustvo u sprovođenju međunarodnih projekata koje podržavaju evropski i globalni programi finansiranja, posebno u oblasti razvoja mladih. Kroz ove projekte, organizacija je izgradila snažnu stručnost u izgradnji kapaciteta, koordinaciji partnerstava i razvoju obrazovnih resursa i metodologija. Tesno saraduje sa širokom mrežom partnera, doprinoseći i kao vodeći podnosilac zahteva i kao partnerska organizacija u inicijativama koje imaju za cilj jačanje uloge mladih u društvu. Tim organizacije čineiskusni omladinski radnici i stručnjaci koji su godinama aktivno uključeni u rešavanje društvenih pitanja kroz obrazovanje i inicijative zasnovane na zajednici. Njihov rad je konstantno davao značajne rezultate, doprinoseći povećanoj svesti, jačem angažovanju mladih i razvoju inkluzivnih praksi u različitim zajednicama.

- www.hfn.org.rs
- hetefighters@gmail.com
- [hatefightersnetwork](#)
- [hatefighters](#)
- [HateFighters](#)

BEYOND BORDERS ETS

„Beyond Borders ETS“ je nevladina organizacija sa sedištem u Orta Novi, u regionu Pulja, u Italiji.

Organizacija je pravno osnovana 2014. godine i posvećena je osnaživanju mladih, aktivnom građanstvu, socijalnoj inkluziji i promociji ljudskih prava kroz neformalno obrazovanje i interkulturalno učenje. Njene aktivnosti su usmerene na pružanje mladima mogućnosti da razvijaju veštine, učestvuju u međunarodnoj mobilnosti i postanu aktivni članovi svojih zajednica.

Delujući na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou, Beyond Borders ETS organizuje razmene mladih, kurseve obuke, radionice, seminare i istraživačke aktivnosti u okviru programa Erasmus+, Evropskog korpusa solidarnosti, Kreativne Evrope i drugih evropskih inicijativa. Organizacija promovise međukulturni dijalog, evropske vrednosti, učešće u demokratskom životu i inkluziju mladih ljudi sa manje mogućnosti, posebno onih koji dolaze iz ruralnih ili ugroženih područja.

Glavni korisnici programa „Beyond Borders ETS“ su mladi ljudi između 16 i 35 godina, sa posebnom pažnjom na one koji se suočavaju sa geografskim, socijalnim, ekonomskim ili obrazovnim preprekama. Organizacija radi na jačanju njihovih kompetencija, povećanju zapošljivosti i podršci ličnom i profesionalnom razvoju kroz međunarodna iskustva, vršnjačko obrazovanje, kreativne metode i aktivnosti u zajednici.

Organizacija „Beyond Borders ETS“ ima bogato iskustvo u evropskim projektima kao koordinator i partner u projektima Erasmus+ KA1, KA2, Capacity Building, European Youth Together, Creative Europe, Erasmus+ Sport i European Solidarity Corps. Organizacija takođe poseduje oznaku kvaliteta European Solidarity Corps i redovno je domaćin i šalje volontere u međunarodne projekte mobilnosti.

- www.associazionebeyondborders.it
- associazionebeyondborders@gmail.com
- [beyondbordersitaly](https://www.facebook.com/beyondbordersitaly)
- [beyondbordersitaly](https://www.instagram.com/beyondbordersitaly)
- [Beyond Borders Italy](https://www.youtube.com/Beyond Borders Italy)

OBOJENA KLAPA

Obojena klapa je osnovana 2016. godine kao prva nevladina organizacija u Bosni i Hercegovini posvećena uličnoj, savremenoj i filmskoj umetnosti. Okupljajući umetnike i kulturne radnike, Obojena klapa nastoji da uspostavi nove uslove za produkciju i percepciju savremene i urbane kulture, te da koristi javne prostore, ulice i galerije kao arene za pokretanje diskusija o društveno-političkim pitanjima.

Kroz svoja dva strateška projekta – Festival FASADA i Galeriju Manifesto savremene umetnosti – Obojena klapa daje prioritet produkciji, afirmaciji i obrazovanju u oblastima ulične i savremene umetnosti. Funkcionišući kao platforma za razvoj kulturnih industrija, Obojena klapa se zalaže za stvaranje društveno relevantnih kulturnih politika i pravnih okvira koji podržavaju umetnost. Insistirajući na praksama povezivanja, umrežavanja i saradnje, Obojena klapa se pozicionirala kao jedan od ključnih aktera na regionalnoj kulturnoj sceni.

Obojena Klapa je autorka preko četrdeset murala oslikanih u Sarajevu i drugim gradovima širom Bosne i Hercegovine, desetina izložbi i muzičko-performativnih događaja, kao i brojnih radionica, predavanja i diskusija. Rad organizacije podržale su mnoge fondacije, međunarodne organizacije i pravna lica, uključujući: Kreativnu Evropu, BHRI, IOM, USAID, UNDP, Gete-Institut, Delegaciju Evropske unije u BiH, Britanski savet, Ambasadu Kraljevine Holandije u BiH, Ambasadu Španije u BiH, Ambasadu Francuske, Francuski institut, Fondaciju za umetničke inicijative, Fondaciju Porticus i druge.

Obojena Klapa zamišlja živahan i inkluzivan kulturni pejzaž gde se savremena, ulična i filmska umetnost prepoznaju kao neophodni alati za društvenu transformaciju. Aktiviranjem javnog prostora i negovanjem dijaloga kroz umetnost, Obojena klapa ima za cilj da oblikuje društvo zasnovano na kreativnosti, kritičkom mišljenju

i zajedničkim vrednostima.

Misija Obojene klape je stvaranje održivih uslova za produkciju, obrazovanje i afirmaciju savremene i ulične umetnosti u Bosni i Hercegovini. Kroz svoje projekte Festival FASADA i Galerija Manifesto, organizacija služi kao platforma za kulturne radnike i umetnike, zalažući se za društveno relevantne kulturne politike i pravne okvire koji podržavaju umetničko izražavanje u javnom prostoru, istovremeno podstičući regionalnu saradnju i razmenu.

- www.obojenaklapa.com
- info@obojenaklapa.com
- [obojenaklapa](https://www.facebook.com/obojenaklapa)
- [obojenaklapa](https://www.instagram.com/obojenaklapa)

Upoznajte donatora

ERAZMUS+

Erazmus+ je program EU u oblastima obrazovanja, obuke, mladih i sporta. Obrazovanje, obuka, mladi i sport su ključne oblasti koje podržavaju građane u njihovom ličnom i profesionalnom razvoju. Visokokvalitetno, inkluzivno obrazovanje i obuka, kao i neformalno i neformalno učenje, u krajnjoj liniji opremaju mlade ljude i učesnike svih uzrasta kvalifikacijama i veštinama potrebnim za njihovo smisleno učešće u demokratskom društvu, međukulturno razumevanje i uspešnu tranziciju na tržištu rada. Nadovezujući se na uspeh programa u periodu 2014-2020, Erazmus+ jača svoje napore da poveća mogućnosti koje se nude većem broju učesnika i širem spektru organizacija, fokusirajući se na njegov kvalitativni uticaj i doprinoseći inkluzivnijim i kohezivnijim, zelenijim i digitalno spremnijim društvima.

OPŠTI CILJ

Opšti cilj Programa je da, kroz celoživotno učenje, podrži obrazovni, profesionalni i lični razvoj ljudi u obrazovanju, obuci, omladini i sportu, u Evropi i šire, čime će se doprineti održivom rastu, kvalitetnim radnim mestima i društvenoj koheziji, podsticanju inovacija i jačanju evropskog identiteta i aktivnog građanstva. Kao takav, Program će biti ključni instrument za izgradnju Evropskog obrazovnog prostora, podržavajući sprovođenje evropske strateške saradnje u oblasti obrazovanja i obuke, sa njenim osnovnim sektorskim agendama, unapređenje saradnje u oblasti omladinske politike u okviru Strategije Unije za mlade 2019–2027 i razvoj evropske dimenzije u sportu.

SPECIFIČNI CILJEVI

Program ima sledeće specifične ciljeve:

- Promovisati mobilnost pojedinaca i grupa u učenju, kao i saradnju, kvalitet, inkluziju i ravnopravnost, izvrsnost, kreativnost i inovacije na nivou organizacija i politika u oblasti obrazovanja i obuke;

- Promovisati neformalnu i informalnu mobilnost u učenju i aktivno učešće mladih, kao i saradnju, kvalitet, inkluziju, kreativnost i inovacije na nivou organizacija i politika u oblasti mladih;
- Promovisati mobilnost sportskog osoblja u učenju, kao i saradnju, kvalitet, inkluziju, kreativnost i inovacije na nivou sportskih organizacija i sportskih politika.

KO SPROVODI ERAZMUS+ PROGRAM?

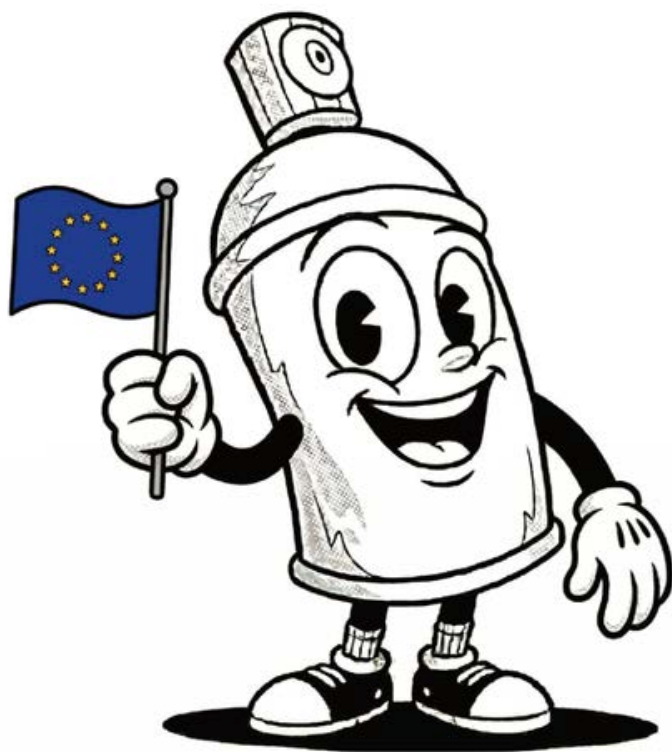
EVROPSKA KOMISIJA

Evropska komisija je u krajnjoj liniji odgovorna za sprovođenje Erazmus+ programa. Ona upravlja budžetom i kontinuirano postavlja prioritete, ciljeve i kriterijume za Program. Štaviše, ona vodi i prati opštu implementaciju, praćenje i evaluaciju Programa na evropskom nivou. Evropska komisija takođe snosi ukupnu odgovornost za nadzor i koordinaciju struktura zaduženih za sprovođenje Programa na nacionalnom nivou. Na evropskom nivou, Izvršna agencija Evropske komisije za obrazovanje i kulturu (EACEA) je odgovorna za sprovođenje niza akcija Erazmus+ programa.

Više informacija o Erazmus+ programu na:
https://www.eacea.ec.europa.eu/index_en

NACIONALNE AGENCIJE

Sprovođenje programa Erazmus+ se uglavnom sprovodi kao indirektno upravljanje, što znači da Evropska komisija poverava zadatke sprovođenja budžeta nacionalnim agencijama; svrha ovog pristupa je da se Erazmus+ što više približi njegovim korisnicima i da se prilagodi raznolikosti nacionalnih sistema obrazovanja, obuke i mladih. Nacionalne agencije promovišu i sprovode Program na nacionalnom nivou i deluju kao veza između Evropske komisije i organizacija učesnica na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou.

Njihov je zadatak da:

- Pružiti odgovarajuće informacije o programu Erasmus+;
- Sprovesti pravedan i transparentan proces selekcije projektnih prijava koje će biti finansirane u njihovoj zemlji;
- Pratiti i procenjivati sprovođenje Programa u svojoj zemlji;
- Pružiti podršku podnosiocima prijava za projekte i organizacijama učesnicama tokom celog životnog ciklusa projekta;
- Efikasno saradivati sa mrežom svih nacionalnih agencija i Evropskom komisijom;
- Obezbediti vidljivost Programa;
- Promovisati diseminaciju i korišćenje rezultata Programa na lokalnom i nacionalnom nivou.

Više informacija o Erasmus+ programu na: https://www.eacea.ec.europa.eu/index_en

PROJEKTI MOBILNOSTI ZA MLADE „RAZMENE MLADIH“

U okviru ove akcije, organizacije i neformalne grupe mladih ljudi mogu dobiti podršku za sprovođenje projekata koji okupljaju mlade ljude iz različitih zemalja radi razmene i učenja van svog formalnog obrazovnog sistema.

CILJEVI AKCIJE

Erasmus+ podržava neformalnu mobilnost mladih u obliku omladinskih razmena, sa ciljem da angažuje i osnaži mlade ljude da postanu aktivni građani, poveže ih sa evropskim projektom, kao i da im pomogne da steknu i razviju kompetencije za život i svoju profesionalnu budućnost.

Konkretnije, cilj omladinskih razmena je da:

- negovanje interkulturalnog dijaloga i učenja

i osećaja pripadnosti Evropi;

- razvijati veštine i stavove mladih ljudi;
- jačati evropske vrednosti i razbijati predrasude i stereotipe;
- podići svest o društveno relevantnim temama i time podstaći angažovanje u društvu i aktivno učešće.

Akcija je otvorena za sve mlade ljude, sa posebnim fokusom na one sa manje mogućnosti.

OPIS AKTIVNOSTI

Omladinske razmene su sastanci grupa mladih ljudi iz najmanje dve različite zemlje koji se okupljaju na kratak period kako bi zajednički sproveli program neformalnog učenja (kombinaciju radionica, vežbi, debata, igranja uloga, simulacija, aktivnosti na otvorenom itd.) na temu koja ih zanima, tražeći inspiraciju iz Evropskog cilja za mlade. Period učenja obuhvata pripremnu fazu pre, kao i evaluaciju i praćenje nakon razmene. Sledeće aktivnosti ne ispunjavaju uslove za grantove u okviru Omladinskih razmena: akademska studijska putovanja; aktivnosti razmene koje imaju za cilj ostvarivanje finansijske dobiti; aktivnosti razmene koje se mogu smatrati turizmom; festivali; putovanja za odmor; turneje, zakonski sastanci, kursevi obuke odraslih za mlade.

POSTAVLJANJE PROJEKTA

Projekat sprovode najmanje dve organizacije. Organizacije uključene u projekat trebalo bi da imaju koristi od njihovog učešća; projekat bi stoga trebalo da bude u skladu sa njihovim ciljevima i da odgovara njihovim potrebama. Uključene organizacije preuzimaju uloge „šaljalaca“ učesnika i/ili „primalaca“, tj. domaćina aktivnosti. Jedna od organizacija takođe preuzima ulogu koordinatora i prijavljuje se za ceo projekat u ime partnerstva.

Projekat se sastoji od četiri faze: planiranja, pripreme, implementacije i praćenja. Organizacije učesnice i mladi ljudi uključeni u aktivnosti treba da preuzmu aktivnu ulogu u svim tim fazama, unapređujući tako svoje iskustvo učenja.

- Planiranje (definisanje potreba, ciljeva, ishoda učenja, formata aktivnosti, razvoj programa rada, rasporeda aktivnosti itd.)

ATED

WANTED

Are you happy?

送

06 41 3

23 10 1

+

アジテイク

Chup
Chup

PRIVACY

A U

15

24

EGAS

Za koga je namenjen ovaj priručnik?

The Graffiti ABC: A Guide to Combat Hate Speech pažljivo je razvijen za raznovrsnu zajednicu pojedinaca i grupa koji su strastveni u stvaranju pozitivnih društvenih promena kroz umetnost. Ovaj vodič je namenjen osnaživanju kreativne omladine, mladih aktivista i studenata, opremajući ih znanjem i alatima za borbu protiv govora mržnje i diskriminacije koristeći umetničko izražavanje - posebno grafite i murali. Vodič je takođe zasnovan na najboljim praksama organizacija uključenih u projekat i temeljnim istraživanjima i intervjuima sprovedenim sa menadžerima kampanja, influenserima, umetnicima itd. Stoga, u nastavku možete pronaći opis različitih grupa za koje je ovaj vodič razvijen.

OMLADINSKI RADNICI I EDUKATORI

Oni koji direktno rade sa mladima - bilo da su u školama, omladinskim centrima ili u neformalnim obrazovnim ustanovama - smatraće ovaj vodič neprocenjivim za vođenje radionica i diskusija o borbi protiv govora mržnje. On nudi praktične savete, kreativnu inspiraciju i pristupe trenera za rešavanje problema diskriminacije kroz umetnost, kao i pristupe stručnjaka, umetnika itd.

NEVLADINE I NEPROFITNE ORGANIZACIJE

Organizacije posvećene socijalnoj pravdi, inkluziji ili osnaživanju mladih mogu koristiti ovaj vodič za unapređenje svojih programa, terenskog rada i kampanja. On pruža okvir za korišćenje urbane umetnosti kao moćnog alata za zastupanje i podizanje svesti i može olakšati šta treba, a šta ne treba raditi prilikom primene grafita ili drugih oblika umetnosti u javnim prostorima.

NEFORMALNI KOLEKTIVI I GRASRUT POKRETI

Grupe u zajednici, umetnički kolektivi i neformalne mreže koje teže negovanju tolerancije i poštovanja imaće koristi od praktičnih saveta i primera iz vodiča o organizovanju umetničkih intervencija u javnim prostorima.

STUDENTI I MLADI LJUDI

Bilo da su u srednjim školama, koledžima ili univerzitetima, učenici zainteresovani za aktivizam ili umetnost mogu koristiti ovaj vodič za pokretanje projekata, saradnju i kreativno izražavanje svojih glasova.

SVAKO KO JE STRASTVEN PREMA UMETNOSTI I DRUŠTVENIM PROMENAMA

Priručnik pozdravlja sve pojedince koji veruju u transformativnu moć umetnosti da se suprotstavi govoru mržnje - bez obzira na njihovu formalno unapređenje. Podstiče umetničke inovacije, kolektivnu akciju i slavljenje različitosti.

Ukratko, priručnik služi kao praktičan i inspirativan resurs za širok spektar ljudi - bilo da su to već uspostavljene organizacije ili neformalne grupe - koji žele da koriste grafite, murale ili druge kreativne medije kako bi negovali inkluzivnost, osporili predrasude i izgradili jače zajednice.

Kako se koristi ovaj priručnik?

Ovaj vodič je osmišljen da bude pristupačan i fleksibilan, prilagođen raznovrsnoj publici i nizu stilova učenja i angažovanja. U nastavku je detaljan opis kako ga možete maksimalno iskoristiti, zasnovan na tri osnovna pristupa: sekvencijalno ili modularno čitanje, vođenje edukativnih radionica i preduzimanje samostalnih akcija.

ČITAJTE SEKVENCIJALNO ILI MODULARNO

Možete da izaberete da prođete kroz vodič od početka do kraja, korak po korak gradeći svoje razumevanje. Ovaj linearni pristup je idealan ako želite da steknete sveobuhvatno razumevanje teme, prateći logičan tok ideja, koncepata i praktičnih saveta. Alternativno, vodič je strukturiran na način koji omogućava čitaocima da se po potrebi upuste u određene odeljke ili poglavlja. Ako ste zainteresovani za određene teme - kao što su tehnike grafita, organizovanje umetničkih događaja u zajednici ili strategije za suzbijanje govora mržnje - možete odabrati relevantne module i fokusirati se na njih nezavisno. Ovaj modularni stil čitanja odgovara zauzetim profesionalcima ili onima koji traže ciljanu inspiraciju za svoje projekte.

OBRAZOVNE RADIONICE

Vodič služi kao vredan resurs za planiranje i održavanje obrazovnih radionica. Omladinski radnici, nastavnici i facilitatori mogu koristiti njegov sadržaj za dizajniranje interaktivnih sesija koje podstiču učesnike da istražuju društvena pitanja, kreativno se izraze i sarađuju na umetničkim intervencijama. Svaki odeljak nudi praktične vežbe, podsticaje za diskusiju i studije slučaja, što olakšava prilagođavanje materijala različitim starosnim grupama, nivoima veština i okruženjima za učenje. Bez obzira da li radite u školi, omladinskom centru ili neformalnom okruženju zajednice, vodič vas oprema pedagoškim strategijama za inspirisanje kritičkog razmišljanja i kolektivne akcije protiv govora mržnje i diskriminacije.

NEZAVISNA AKCIJA

Za pojedince ili grupe koje više vole da rade samostalno, vodič pruža jasne smernice za pokretanje nezavisnih projekata. Bez obzira da li ste student, umetnik ili član nekog građanskog pokreta, pronaći ćete uputstva korak po korak, kreativne ideje i primere iz stvarnog sveta koji će vam pomoći da pokrenete sopstvene umetničke intervencije. Vodič podstiče eksperimentisanje i inovacije, osnažujući vas da preuzmete inicijativu - bilo da je to slikanje murala, organizovanje javnih umetničkih instalacija ili vođenje kampanja na društvenim mrežama. Prateći savete i inspiraciju sadržane u njemu, možete dati značajan doprinos izgradnji inkluzivnih zajednica i borbi protiv predrasuda, čak i van formalnih organizacionih struktura.

Ukratko, ovaj vodič je više od priručnika – to je skup alata za promene, prilagodljiv različitim potrebama i ambicijama. Bez obzira da li više volite strukturirano učenje, kolaborativne radionice ili samostalne poduhvate, pronaći ćete resurse i podršku da koristite umetnost kao moćno sredstvo za promovisanje tolerancije, poštovanja i socijalne pravde. Njegov fleksibilan format vam omogućava da prilagodite svoj angažman svom kontekstu, što ga čini nezaobilaznim pratiocem za svakoga ko je posvećen pozitivnoj transformaciji kroz kreativno izražavanje.

Govor mržnje: Definicija i uticaj

Prema Preporuci Komiteta ministara državama članicama o borbi protiv govora mržnje (usvojena od strane Komiteta ministara 20. maja 2022. godine na 132. sednici Komiteta ministara)¹ Saveta Evrope, „Govor mržnje se shvata kao sve vrste izražavanja koje podstiču, promovišu, šire ili opravdavaju nasilje, mržnju ili diskriminaciju protiv osobe ili grupe osoba, ili koje ih omalovažavaju, zbog njihovih stvarnih ili pripisanih ličnih karakteristika ili statusa kao što su rasa, boja kože, jezik, religija, nacionalnost, nacionalno ili etničko poreklo, starost, invaliditet, pol, polni identitet i seksualna orijentacija.“

Koncept govora mržnje obuhvata mnoštvo situacija: (Veber, 2009)

- Prvo, podsticanje rasne mržnje ili drugim rečima, mržnja usmerena protiv osoba ili grupa osoba na osnovu pripadnosti rasi;
- Drugo, podsticanje mržnje na verskoj osnovi, čemu se može izjednačiti podsticanje mržnje na osnovu razlike između vernika (Evropa, 2022) i nevernika;
- i na kraju, da upotrebimo formulaciju Preporuke o govoru mržnje Komiteta ministara Saveta Evrope, podsticanje na druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji izraženoj agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom.²

Jedan od najvećih izazova u suočavanju sa govorom mržnje jeste njegovo identifikovanje. Govor mržnje se ne manifestuje uvek na očigledne ili otvorene načine; nego se često pojavljuje u suptilnom, dvosmislenom ili kodiranom jeziku, što ga čini teškim za razlikovanje od drugih oblika izražavanja. Ova složenost nastaje zato što granice između govora mržnje, uvredljivog govora i legitimne kritike nisu uvek jasne. Na primer, izjave koje podstiču mržnju ili nasilje prema određenim grupama obično se lakše prepoznaju, ali drugi oblici mogu biti prikriiveni kao šale, satira ili naizgled bezopasni komentari. Kontekst, namera i uticaj na ciljne pojedince ili grupe igraju ključnu

Šta je govor mržnje?

ulogu u određivanju da li nešto predstavlja govor mržnje. Stoga, kada govorimo o govoru mržnje, ne možemo reći da je govor mržnje crno-beli i lako prepoznatljiv. To je spektar, a njegova identifikacija često zahteva nijansirano razumevanje jezika, društvenog konteksta i iskustava onih koji su pogođeni. Zato je imperativ da ljudi shvate da nisu svi oblici diskriminacije govor mržnje. Iako je svaki govor mržnje diskriminatoran, ne ispunjava svaki diskriminatorni čin ili izjava prag govora mržnje kako je definisan pravnim i institucionalnim okvirima. Razumevanje ove razlike pomaže da se osigura da su odgovori na štetan jezik srazmerni, ciljani i efikasni, i da je sloboda izražavanja uravnotežena sa potrebom zaštite pojedinaca i grupa od štete.

Veoma važna razlika koju treba napraviti jeste razlika između slobode izražavanja i govora mržnje. Iako je sloboda izražavanja osnovno ljudsko pravo zaštićeno raznim međunarodnim konvencijama i ustavima demokratskih društava, ona nije apsolutna. Kako je definisano Poveljom EU o osnovnim pravima³, sloboda izražavanja i informisanja je: „Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice.“ (Agencija Evropske unije za osnovna prava,)

Ovo pravo omogućava pojedincima da izraze svoja mišljenja, dele ideje i učestvuju u javnoj debati, čak i kada ti stavovi mogu biti nepopularni ili kontroverzni. Međutim, govor mržnje spada van granica zaštićenog izražavanja kada podstiče, promovise ili opravdava nasilje, mržnju ili diskriminaciju prema pojedincima ili grupama na osnovu karakteristika kao što su rasa, religija, nacionalnost, pol ili drugi zaštićeni atributi.

Akcije preduzete za borbu protiv govora mržnje mogu takođe zahvatiti određena ljudska prava, jer

jer je sloboda izražavanja osnovno ljudsko pravo, kao i pravo na slobodu misli, savesti ili veroispovesti. Oni koji su optuženi za promovisanje „mržnje“ često se pozivaju na ova prava. Pravilno razumevanje ljudskih prava može pomoći u rešavanju ovog očiglednog sukoba. Jedan od ključnih izazova u radu na borbi protiv govora mržnje jeste mogućnost pronalaženja najbolje ravnoteže između dozvoljavanja slobodnog izražavanja, a istovremeno zaštite drugih prava koja mogu biti ugrožena njegovim nasilnijim oblicima (Keen & Georgescu, 2020).⁴

Izazov leži u pronalaženju ravnoteže između poštovanja slobode izražavanja i sprečavanja štete koju prouzrokuje govor mržnje. Ne svaka uvredljiva ili neprijatna izjava predstavlja govor mržnje; namera, kontekst i uticaj moraju se pažljivo razmotriti. Zakoni i smernice su osmišljeni tako da osiguraju da suzbijanje govora mržnje nenamerno ne učutka legitimnu kritiku ili ograniči otvorenu diskusiju. Na ovaj način, mere za borbu protiv govora mržnje nisu usmerene na ograničavanje slobode govora, već na zaštitu dostojanstva i prava onih koji su meta štetne retorike, uz istovremeno poštovanje principa otvorenog demokratskog dijaloga.

Kada govorimo o govoru mržnje, on se uglavnom javlja na mreži. Zato je i debata između slobode govora i govora mržnje relevantna. Govor mržnje je danas uglavnom onlajn fenomen. Međutim, bilo van mreže ili na mreži, kada stavovi i komentari ljudi više nisu potvrđeni, manje je verovatno da će nastaviti da iznose izjave mržnje. (Ulman i Tomalin, 2023)

Govor mržnje u javnim prostorima

Govor mržnje se dešava ne samo na internetu, već i u javnim prostorima širom Evrope. Postoje mnogi primeri koji pokazuju da govor mržnje u javnim prostorima može biti podjednako štetan kao i govor mržnje na mreži, utičući na to kako se ljudi osećaju i ponašaju u društvu. Da bismo razumeli ovo pitanje, važno je znati šta je javni prostor. Prema Povelji o javnim prostorima, javni prostori su „sva mesta u javnom vlasništvu ili javnoj upotrebi, dostupna i u kojima svi uživaju“. Ova definicija favorizuje javno vlasništvo jer „takvo vlasništvo garantuje stabilniji pristup i uživanje tokom vremena, besplatno i bez profitnog motiva“ (UN HABITAT, 2020). Stoga, prema ovoj definiciji, javni prostori su mesta otvorena za sve, bez obzira na njihovo poreklo ili uverenja. To uključuje parkove, ulice, trgove, autobuse i vozove - mesta gde se ljudi sastaju i komuniciraju u svakodnevnom životu. Pošto su ovi prostori otvoreni za sve, oni lako mogu postati mesta gde se odvija govor mržnje. Govor mržnje u javnim prostorima često cilja manjinske grupe i može se pojaviti kao verbalno zlostavljanje, grafiti mržnje, ljutiti znakovi ili neprijateljska okupljanja.

Slučajevi različitih oblika govora mržnje mogu se naći širom sveta.

Figure 1- Hate Speech case in SAN LEANDRO, California ⁵

The effects are serious: hate speech can make people feel afraid or excluded, stop them from taking part in community activities, and weaken respect and tolerance in society. By reacting to hate speech it protects those who are vulnerable

and help keep communities peaceful and welcoming. By understanding what public spaces are and how hate speech affects them, people and organisations can plan ways to protect public conversations and respect everyone's dignity.

Just because a place is open to everyone does not mean people can use it in any way they want, especially if it hurts others. Public spaces are meant to be safe and welcoming for all people, regardless of their background, beliefs, or identity. Using these spaces to display hate messages, violent symbols, or any form of expression that encourages hatred or violence is not acceptable. Such actions not only damage the physical environment, but they create fear and discomfort for those who see them.

Hate speech in public spaces often takes physical or visual forms. This can include graffiti, stickers, posters, vandalism, offensive symbols, or slogans that discriminate against certain groups. These messages can stay visible for a long time, which makes their effects stronger and more lasting. If no one speaks out against these hateful expressions, they might start to seem normal, especially to young people who see them every day. It is important for communities to challenge and remove hate speech in public areas so that everyone can feel safe and respected.

The presence of hate speech in public spaces doesn't only harm those directly targeted—it also impacts the broader community by creating an atmosphere of fear, division, and exclusion. People who witness hateful messages, even if they are not the intended victims, may feel uneasy or unwelcome in those areas. This can lead to reduced participation in public life, as individuals might avoid certain parks, streets, or transportation routes where hate speech is displayed. Over time, this undermines the very purpose of public spaces, which are meant to be inclusive and accessible to all.

In addition, the normalization of hate speech through constant exposure can desensitize

individuals, making it harder for communities to recognize and address more subtle forms of discrimination. Young people, in particular, are at risk of internalizing these messages, which can influence their attitudes and behaviours toward others. This is why it is essential for local authorities, community organizations, and everyday citizens to take action. Promptly removing hate-filled graffiti or posters and replacing them with positive, inclusive messages sends a clear signal that such behaviour is not tolerated and that everyone's dignity is valued.

Furthermore, educational campaigns and public discussions can help raise awareness about the harmful effects of hate speech and empower people to respond safely and effectively when they encounter it. By fostering dialogue, schools, youth groups, and neighbourhood associations can build resilience against hate and strengthen community ties. Encouraging bystanders to report hate speech and supporting those affected demonstrates collective responsibility and care for the well-being of all members of society.

Ultimately, protecting public spaces from hate speech is not only about removing harmful words or symbols—it is about defending the core values of respect, equality, and open dialogue. When communities unite to confront hate and promote understanding, they help ensure that public spaces remain welcoming and safe for everyone, regardless of their background or beliefs.

Zašto su zidovi važni?

Kada se govori o javnim prostorima, važno je prepoznati da zidovi koji se nalaze širom grada igraju značajnu ulogu u oblikovanju karaktera ovih zajedničkih okruženja. Zidovi nisu samo fizičke barijere; oni deluju kao veoma vidljive površine pored kojih hiljade ljudi mogu proći svakog dana, bilo da idu na posao, koriste javni prevoz ili uživaju u aktivnostima u slobodno vreme. Pošto ove zidove vidi toliko ljudi, oni mogu postati moćne platforme za izražavanje ideja, vrednosti i poruka široj zajednici.

U mnogim gradovima, zidovi su istorijski služili kao platna za umetnike, aktiviste i obične građane. Murali, reklame i javna obaveštenja su uobičajeni prizori, ali nažalost, zidovi se ponekad koriste i za prikazivanje grafita, simbola ili reči koje promovišu mržnju i diskriminaciju. Ove vrste poruka idu daleko dalje od puke dekoracije ili umetničkog izražavanja – one mogu slati signale da određene grupe nisu dobrodošle ili da neko polaže pravo na vlasništvo nad određenim područjem. Na ovaj način, zidovi mogu postati alati za postavljanje hipotetičkih teritorijalnih zahteva, posebno kada slike ili reči koje se koriste promovišu isključenje umesto uključivanja.

Jedan od glavnih rizika povezanih sa govorom mržnje na zidovima je mogućnost normalizacije diskriminatornih stavova. Kada simboli mržnje, slogani ili slike ostanu izloženi duže vreme, ljudi – posebno mladi pojedinci koji još uvek razvijaju svoja uverenja – mogu početi da vide ove štetne poruke kao deo svakodnevnog života. Efekat je još jači od govora mržnje koji se nalazi na mreži jer je vizuelni uticaj direktniji i trajniji. Govor mržnje na mreži se često može brzo ukloniti, ali grafiti ili vandalizam na javnim zidovima mogu ostati vidljivi nedeljama, mesecima ili čak godinama pre nego što se pozabave njima. Ova stalna izloženost može otežati ljudima da prepoznaju kada se dešava diskriminacija, što dovodi do postepenog prihvatanja štetnih ponašanja ili ideja. Pored neposrednog uticaja na one koji su meta poruka mržnje, prisustvo govora mržnje na javnim zidovima utiče na sve koji dođu u kontakt sa ovim

prostorima. Stvara atmosferu straha, podele i nelagodnosti koja potkopava svrhu javnih prostora, koji bi trebalo da budu bezbedni i gostoljubivi za sve.

Ljudi koji su svedoci ovih poruka mogu se osećati nelagodno, obeshrabreno da učestvuju u aktivnostima zajednice ili čak mogu odlučiti da potpuno izbegavaju određene rute ili mesta. Vremenom to može smanjiti društvenu interakciju i oslabiti osećaj zajedništva koji javni prostori treba da neguju.

Opasnost nije samo u sadržaju prikazanih poruka, već i u trajnom utisku koji ostavljaju na prolaznike. Grafiti ili simboli mržnje mogu poslužiti kao most ka ozbiljnijim oblicima nasilja, podstičući druge da deluju na osnovu predrasuda ili diskriminatornih uverenja. Ako se ove poruke brzo ne uklone ili ne ospore, mogu ohrabriti pojedince ili grupe koje žele da šire dalje mržnju ili zastrašivanje. Zato su neophodni brzi i odlučni odgovori kako bi se sprečila normalizacija govora mržnje i eskalacija njegovih posledica.

Odgovornost za rešavanje problema govora mržnje na javnim zidovima ne pada samo na jednu grupu. Važno je da lokalne vlasti, organizacije zajednice i obični građani rade zajedno na održavanju integriteta javnih prostora. Uklanjanje grafita, nalepnica ili postera ispunjenih mržnjom i njihova zamena pozitivnim, inkluzivnim porukama šalje snažan signal da se takvo ponašanje ne toleriše. Ovo ne samo da obnavlja fizičko okruženje, već i komunicira posvećenost zajednice poštovanju, inkluziji i dostojanstvu svake osobe.

Slučajevi u kojima zajednice reaguju na govor mržnje mogu se naći širom Evrope i ne samo. Takav je slučaj u Svingdonu, gde su zajednice reagovala tako što nisu prihvatile grafite mržnje u svojoj zajednici. Gospođa Begum, koja je takođe odbornica, rekla je da su grafiti „način da se unese strah kod ljudi“ i da njihovo viđenje znači „ne znate kakva mržnja vrebava iza ugla“. „Osećam da mi je dužnost da uklonim svaku vrstu mržnje koja je

osmišljena da nas podeli“, rekla je. Britanska muslimanka, gospođa Begum, rekla je da su ljudi osporili njeno britansko poreklo na nedavnom protestu protiv azila u gradu, gde je bila deo kontraprotesta. Rekla je: „Ovo je jedini dom koji poznajem i učiniću sve što mogu da ga zaštitim i ljude u njemu.“ (Morgan, 2025)

Slika 2 - Preuzeto iz članka Bi-Bi-Sija koji prikazuje Risa Vilijamsa, aktivistu organizacije Swindon Stand Up to Racism, koji je organizovao čišćenje

Pored toga, obrazovne kampanje i javne diskusije igraju vitalnu ulogu u pomaganju ljudima da razumeju štetne posledice govora mržnje i osnaživanju da efikasno reaguju. Škole, omladinske grupe i udruženja suseda mogu organizovati radionice ili sastanke gde učesnici razgovaraju o važnosti tolerancije, jednakosti i komunikacije pune poštovanja. Podsticanjem otvorenog dijaloga, zajednice mogu izgraditi veću otpornost na mržnju i ojačati veze između svojih članova.

Prijavljivanje incidenata govora mržnje i podrška onima koji su pogođeni su dalje ključne akcije koje pojedinci mogu preduzeti. Kada prolaznici progovore ili obaveste vlasti, to pokazuje kolektivnu odgovornost i brigu za dobrobit svih članova društva. Podsticanje ljudi da budu oprezni i proaktivni u reagovanju na govor mržnje pomaže da se osigura da javni prostori ostanu gostoljubivi i inkluzivni.

Such is the case of Irmela Schramm, 70, spray-paints hearts over neo-Nazi and racist graffiti in Berlin. Schramm, who describes herself as “polit-putze” or a “political cleaner,” has been doing this for 30 years. She estimates that she has removed or painted over more than 130,000 signs and stickers — and she has the receipts to back up the claim. (Wanshel, 2016) .

Slika 3 - Preuzeto sa HuffPost News - Irmela Mensa-Šram prefarbava nacistički simbol na kontejneru za reciklažu u berlinskom Lihtenbergu. Džon Makdugal preko Getty Images

Na kraju krajeva, zaštita javnih zidova od govora mržnje ne odnosi se samo na uklanjanje štetnih reči ili simbola – već na odbranu osnovnih vrednosti poštovanja, jednakosti i otvorenog dijaloga. Udruživanjem u suočavanju sa mržnjom i promociji razumevanja, zajednice mogu stvoriti javne prostore koji su bezbedni i gostoljubivi za sve. Ovaj napor je neophodan kako bi se očuvalo društveno tkivo i javni prostori održali kao mesta gde svi pojedinci, bez obzira na njihovo poreklo ili uverenja, mogu da učestvuju i osećaju se poštovano.

Zaključno, zidovi u javnim prostorima imaju dubok uticaj na atmosferu i duh grada. Njihova zloupotreba za podsticanje mržnje mora se suočiti sa snažnim, jedinstvenim odgovorima koji daju prioritet vrednostima različitosti i međusobnog poštovanja. Svaka osoba ima ulogu u suzbijanju govora mržnje, podržavanju žrtava i doprinosu kontinuiranim naporima za izgradnju mirnih i inkluzivnih zajednica.

Veoma je važno naglasiti da reagovanje na govor mržnje igra vitalnu ulogu u smanjenju njegovih negativnih efekata. Kada ljudi ili grupe aktivno ustanu protiv reči ili postupaka mržnje, oni šalju snažnu poruku da takvo ponašanje neće biti prihvaćeno ili dozvoljeno u zajednici. Ovakva vrsta reagovanja štiti one koji su meta i pokazuje podršku pravičnosti, inkluziji i poštovanju svih pojedinaca. Odbijanjem da ignoriše govor mržnje, zajednica pokazuje svoju posvećenost stvaranju i održavanju bezbedne i gostoljubive atmosfere za sve, bez obzira na njihovo poreklo ili uverenja.

Moć vizuelnog prekida

Vizuelno prekidanje je jedan od najbržih i najpristupačnijih oblika kontragovora dostupnih zajednicama. Umesto čekanja na zvanične procese ili institucionalne odgovore koji mogu biti odloženi u zavisnosti od birokratije, vizuelno prekidanje osnažuje pojedince i grupe da direktno ospore i suprotstave se govoru mržnje transformišući javni prostor koji zauzima. Kada se simbol ili slogan mržnje prekrije, izmeni ili preoblikuje kroz umetnost, poruka se menja - ne samo za prvobitnu metu, već i za svaku osobu koja prolazi. Ovaj odeljak istražuje šta znači vizuelno prekidanje, zašto funkcioniše i kako se može odgovorno primeniti kao alat za društvene promene. Uz to rečeno, to ne znači da savetujemo da ne koristite odgovarajuće kanale kada vidite simbole mržnje, jezik ili poruke u javnim prostorima. Nadležni organi moraju uvek biti obavešteni i moraju se preduzeti neophodni koraci, u suprotnom rizikujete da budete kažnjeni ili čak da se suočite sa ozbiljnim optužbama. Tokom ovog odeljka ćemo istražiti šta znači vizuelno prekidanje, zašto funkcioniše i kako se može odgovorno koristiti kao alat za društvene promene.

ŠTA JE VIZUELNI PREKID?

Što se tiče zvanične definicije za termin vizuelno prekidanje, prema našem istraživanju, nije postojala konkretna definicija per se. Što se tiče načina na koji doživljavamo i koristimo vizuelno prekidanje, nazivaćemo ga namernom upotrebom slika, murala, nalepnica, boje ili drugih vizuelnih sredstava ili kreativne umetnosti koja ima za cilj da poremeti, neutrališe ili suprotstavi govoru mržnje koji se prikazuje u javnim prostorima. Za razliku od verbalnog kontragovora - debata, izjava ili odgovora na društvenim mrežama - vizuelno prekidanje deluje direktno na fizičko okruženje. Ono uklanja ili transformiše poruku mržnje u njenom izvoru, tačno na mestu gde je trebalo da nanese štetu.

vaj pristup ima mnogo oblika. Može biti jednostavan kao prefarbanje rasističkog slogana jednobojnom bojom, ili složen kao naručivanje velikog murala koji transformiše ceo zid u izjavu o inkluzivnosti i ponosu zajednice.

Kampanje sa nalepticama, posterima od pšeničnog testa i umetnički preklapanja su primeri vizuelnog prekida u praksi. Štaviše, poruka je uobičajena logika koja kaže da je originalnom sadržaju mržnje uskraćena njegova platforma i da je na njegovo mesto zauzelo nešto novo, vizuelno prijatno.

ZAŠTO JE VIZUELNI PREKID EFIKASNA METOD?

Efikasnost vizuelnog prekidanja utemeljena je u psihologiji javnog prostora i načinu na koji funkcionišu poruke mržnje. Govor mržnje u fizičkom okruženju je posebno štetan upravo zato što je uporan i neizbežan - za razliku od onlajn sadržaja, koji se može sakriti ili prijaviti, simbol naslikan na zidu suočava ljude svakog dana dok se fizički ne pozabavi njim. Vizuelno prekidanje direktno reaguje na ovu upornost.

Zašto je vizuelno prekidanje efikasno:

- Vidljivost: Transformisani zid vide stotine ili hiljade ljudi koji prolaze svakodnevno, što kontra-govor (kontranarativ) čini veoma javnim. To daje kontra-govoru još veću vidljivost, posebno ako su prolaznici svesni da je pokrivač govor mržnje i/ili simbole mržnje.
- Zajednica u akciji: Omogućava zajednicama da se organizuju i javno reaguju, a čin prefarbavanja poruke mržnje zajedno gradi veze i signalizira kolektivnu posvećenost inkluziji.
- Normalizacija prevencije: Kada se govor mržnje i/ili simboli mržnje brzo prekriju ili suprotstave, to signalizira zajednici – i ljudima koji crtaju poruke mržnje i/ili simbole mržnje – da takav sadržaj neće biti tolerisan ili ignorisan.

OBLICI VIZUELNOG PREKIDA

Projekti murala u zajednici su među najmoćnijim oblicima vizuelnog prekida. Zamenom površine

ispunjene mržnjom umetnošću koja slavi raznolikost, lokalnu kulturu ili univerzalne vrednosti, ovi projekti čine više od brisanja štete - oni stvaraju nešto značajno na njenom mestu. Murali pozivaju ljude da zastanu, razmisle i osele ponos u svom zajedničkom prostoru. Oni šalju poruku da zajednicu ne definišu glasovi mržnje, već kreativnost i otpornost njenih ljudi.

Intervencije manjeg obima - poput prekrivanja pojedinačnih uvreda naslikanim srcima, cvećem ili pozitivnim rečima - mogu biti podjednako efikasne. Ovi činovi, ponekad nazvani „prefarbavanje“ ili „ometanje“, zahtevaju minimalne resurse i mogu ih sprovesti pojedinci. Irmela Mensa-Šram, nemačka aktivistkinja koja prefarbava neonacističke i rasističke grafite u Berlinu više od 30 godina, je istaknut primer. Zamenom mržnje jednostavnim, ljudskim gestovima – naslikanim srcem, rečju dobrodošlice – transformisala je preko 130.000 poruka mržnje širom grada.⁷

Kampanje sa nalepticama i posterima nude još jednu pristupačnu početnu tačku. Organizacije na nivou lokalne zajednice često proizvode kontra-nalepnice dizajnirane da se postavljaju preko materijala koji promoviraju mržnju ili prikazuju u javnim prostorima kao izjave solidarnosti. Ove kampanje se mogu brzo proširiti i generisati širu javnu svest, povezujući lokalne akcije sa širim društvenim pokretima.

PRINCIPI ZA ODGOVORNO DELOVANJE

Iako je vizuelno prekidanje moćno sredstvo, trebalo bi ga sprovesti uz svest o pravnim i etičkim razmatranjima. Gde god je to moguće, pojedinci i grupe treba da traže dozvolu od vlasnika imovine ili da se koordiniraju sa lokalnim vlastima. Transparentno delovanje - i dokumentovanje akcija - može ojačati legitimitet intervencije i olakšati organizovanje naknadnih aktivnosti. Saradnja sa lokalnim organizacijama, školama ili omladinskim grupama takođe umnožava domet i uticaj bilo koje vizuelne kontraakcije.

Takođe je važno pristupiti vizuelnom prekidanju kao delu šire strategije, a ne kao samostalnom rešenju. Uklanjanje ili transformacija slike mržnje ne rešava automatski stavove koji stoje iza nje. Vizuelna kontraakcija je najefikasnija kada se kombinuje sa obrazovanjem, dijalogom u zajednici i kontinuiranom podrškom onima koji su bili meta. Cilj nije samo promeniti zid, već i promeniti kulturu - jasno staviti do znanja da se ova zajednica zalaže za dostojanstvo i bezbednost svake osobe u njoj.

KLJUČNA PORUKA

Vizuelni prekid nije samo brisanje mržnje - već potvrđivanje pripadnosti. Kada zajednice deluju zajedno kako bi transformisale prostore obeležene mržnjom u prostore dostojanstva i dobrodošlice, one pokazuju da javni prostor pripada svima. Svaka prekrivena uvreda i svaki oslikani mural je deklaracija: ova zajednica odbija da bude definisana podelom.

STREET

STREET

STREET

STREET

ART

ART

ART

M
E
S
T
A
I
N
T
S

E
U

...s JOB TIP
Features exist
CTICE discuss sim
AN connection
IN WOMI
socie
IRE
LANET
ple
HY
development
avoid
ITION
LARG
...ATI
...arios
ORS
ITY CE
...small
...media

COLLAR

HON servio
infer
HOUSE
ALE go
family
...TRUS
...SH

Ko, Šta, Gde i Kako

Kratka istorija aktivizma

Aktivizam nikada nije bio samo protesti ili javni govori. Oduvek se radilo o komunikaciji i potrazi za načinima da se izraze ideje, ospori nepravda i dopre do ljudi na smislene načine. Mnogo pre interneta i društvenih medija, ljudi su pronalazili kreativne metode da se njihovi glasovi čuju. Umetnost je igrala centralnu ulogu u ovom procesu jer ima moć da direktno govori o emocijama, često efikasnije nego same reči.

Moćna slika ili jednostavna poruka postavljena na pravo mesto može dugo ostati u nečijem umu. Može inspirisati pitanja, pokrenuti razgovore, a ponekad čak i podstaći ljude na akciju. Zbog toga je kreativnost postala jedan od najvažnijih alata za aktiviste tokom različitih perioda istorije. Kako su se tehnologija i društvo razvijali, tako su se razvijali i načini na koje su ljudi izražavali svoje ideje. Međutim, svrha je ostala ista: da se ljudi osveste, da se ospori ono što je prihvaćeno i da se zamisli nešto bolje. Ovo poglavlje pokazuje kako su različite generacije koristile dostupne alate za stvaranje promena, od štampanih materijala do ulične umetnosti i digitalnih platformi.

Slika 4 - © John Englart preko Wikimedia & Creative Commons

OD PAMFLETA DO POSTERA

U ranijim vekovima, kada su komunikacioni kanali bili ograničeni i često kontrolisani, jedan od glavnih načina na koje su ljudi delili ideje bili su

pamfleti. To su bili mali štampani tekstovi koji su se mogli relativno jeftino proizvoditi i distribuirati na javnim mestima kao što su ulice, pijace ili okupljanja. Pošto su bili dostupni, pamfleti su omogućavali pojedincima i manjim grupama da izraze mišljenja koja nisu uvek podržavali oni na vlasti.

Slika 5 - Naslovna strana, Opomena narodu Engleske (London, 1589); Pamflet Veliki požar u Bostonu! i ruševine. Preko 30 ilustracija. Novembar 1872.

Pamfleti su igrali važnu ulogu tokom velikih istorijskih događaja poput revolucija i političkih reformi. Oni su pomagali u širenju novih ideja, preispitivanju autoriteta i povezivanju ljudi koji su delili slična uverenja. U mnogim aspektima, stvorili su rani oblik javnog dijaloga van zvaničnih sistema. Međutim, zahtevali su vreme i pažnju za čitanje, što je ograničavalo brzinu kojom su poruke mogle da dopru do šire publike.

Kako su društva postajala urbanija i brža, potreba za bržom i vidljivijom komunikacijom je rasla. Sa poboljšanjima u tehnologiji štampanja, pamfleti su postepeno evoluirali u postere. Za razliku od pamfleta, postereri nisu zahtevali od ljudi da se zaustave i čitaju dugačke tekstove. Kombinovali su kratke poruke sa snažnim vizuelnim elementima, što ih je činilo lakim za razumevanje na prvi pogled. Do dvadesetog veka, postereri su postali jedno od najefikasnijih oruđa za aktivizam.

Gradovi su se pretvorili u komunikacione prostore, gde su se zidovi i javne površine koristili za deljenje poruka sa velikim brojem ljudi. Dobro postavljen poster mogao je da dopre do stotina ili hiljada gledalaca u jednom danu, što ga čini moćnim načinom za podizanje svesti i mobilizaciju akcije.

Slika 6 - Rouzi Zaključivačica iz 1943. - Mi to možemo! - Poster koji je kreirao Dž. Hauerd Miler za kompaniju Westinghouse Electric & Manufacturing Company.

Ono što je postere učinilo tako uticajnim bila je njihova jednostavnost. Smela slika i jasan slogan mogli su trenutno preneti poruku i ostaviti trajan utisak. Aktivisti su počeli da shvataju da sam dizajn igra ključnu ulogu u komunikaciji. Način na koji nešto izgleda može biti podjednako važan kao i ono što govori. Poster su korišćeni u mnogim pokretima, baveći se pitanjima kao što su prava radnika, rodna ravnopravnost, zaštita životne sredine i javno zdravlje. Kako se njihova upotreba širila, umetnici i aktivisti su počeli da rade zajedno, formirajući kolektive koji su zajedno proizvodili postere. Ove grupe su često

delovale nezavisno, što im je omogućavalo da eksperimentišu sa stilovima i slobodno izražavaju ideje.

Slika 7 - „Trudni čovek“ - Ogilvy Group Advertising

Vremenom su poster postali više od pukih alata za deljenje informacija. Postali su simboli otpora i kolektivnog identiteta. Čak i danas, uticaj postera je i dalje prisutan. Njihov vizuelni jezik se nastavlja u uličnoj umetnosti, digitalnim kampanjama i društvenim medijima. Prelazak sa pamfleta na postere pokazuje kako se aktivizam prilagodio da bi efikasnije dopreo do ljudi, zadržavajući isti cilj podizanja svesti i inspirisanja promena.

VIZUELNI MATERIJALI POKRETA ZA GRAĐANSKA PRAVA

Sredinom dvadesetog veka, Pokret za građanska

prava pokazao je koliko moćna vizuelna komunikacija može biti u oblikovanju javnog mnjenja. Ovaj pokret, usmeren na okončanje rasne segregacije i diskriminacije, oslanjao se ne samo na organizovane proteste i govore, već i na snažne i nezaboravne slike koje su nepravdu činile vidljivom široj publici.

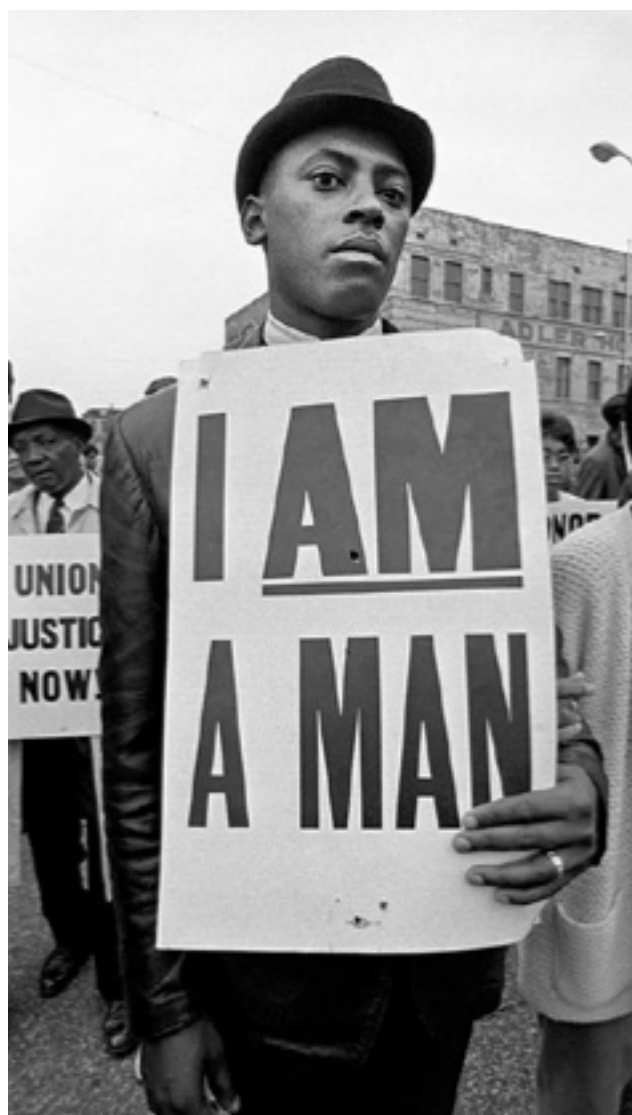
Slika 8 - Oslobodite Volija Nelsona - oko 1965: Amerikanci zahtevaju rasnu ravnopravnost na demonstracijama za građanska prava.

Fotografije su odigrale ključnu ulogu u ovom procesu. Slike mirnih demonstranata suočenih sa nasiljem bile su široko deljene putem novina i televizije, omogućavajući ljudima koji nisu bili direktno uključeni da vide stvarnost situacije. Ovi vizuelni prikazi izazvali su snažne emocionalne reakcije i otežali društvu da ignoriše šta se dešava. Pomogli su u promeni perspektive i skrenuli međunarodnu pažnju na pokret.

Istovremeno, jednostavne vizuelne poruke postale su ključni deo protesta. Transparenti koje su nosili demonstranti često su koristili kratke i direktne izjave koje su izražavale dostojanstvo, identitet i otpor. Uz to, zidovi i javni prostori su takođe počeli aktivnije da se koriste. Rani oblici poruka ispisanih sprejom i ručno oslikanih slogana pojavili su se u nekim gradovima, omogućavajući aktivistima da direktno komuniciraju u urbanim sredinama bez oslanjanja na organizovane događaje.

Umetnici i dizajneri su doprineli kreiranjem postera i vizuelnih materijala koji su podržavali pokret, ali su oni često bili dopunjeni spontanim

metodama kao što su pisanje poruka na zidovima ili stvaranje brzih vizuelnih simbola u javnom prostoru. Ovi rani oblici uličnog izražavanja nisu bili toliko razvijeni kao moderni grafiti, ali su pokazivali istu ideju, a to je da se javni prostor može koristiti za slobodno i vidljivo deljenje poruka.

Slika 9 - © Imanje Boba Adelmanna. Ožalošćeni sa znakom na komemoraciji dr Martina Lutera Kinga mlađeg, Memfis, Tenesi, 1968.

Pokret za građanska prava pokazao je da vizuelno izražavanje nije samo dekoracija, već centralni deo aktivizma. Pokazao je kako različiti oblici, od fotografije i postera do ranih

oznaka ulica, mogu zajedno uticati na to kako ljudi misle, osećaju se i reaguju na društvena pitanja.

Slika 10 - Marš za slobodu odmah! Republikanska nacionalna konvencija, Čikago, Illinois, jul 1960.

PANK I OTPOR „URADI SAM“ (DIY)

Krajem dvadesetog veka, iz omladinske kulture, posebno kroz uspon pank, pojavio se novi oblik aktivizma. Ovaj pokret se razvio kao odgovor na društvene i ekonomske frustracije, posebno među mladima koji su se osećali odvojeno od političkih sistema i mejnstrim kulture. Jedna od osnovnih ideja pank bila je da svako može da stvara i izražava sebe bez potrebe za dozvolom ili profesionalnim veštinama. Ovaj pristup je postao poznat kao „uradi sam“ i promenio je način na koji su se ljudi bavili aktivizmom i kreativnošću. Umesto da se oslanjaju na uspostavljene medije, pojedinci su počeli da proizvode sopstveni sadržaj koristeći jednostavne i pristupačne alate.

Slika 11 - Zbirka zina i publikacija iz 1980-ih

Zini (male, samostalno pravljenе publikacije) postali su važan deo ove kulture, omogućavajući ljudima da dele ideje na direktan i ličan način. Poster i flajeri su bili široko korišćeni, ali često nisu bili pažljivo dizajnirani u tradicionalnom smislu. Umesto toga, bili su sirovi, ekspresivni i brzi za izradu. Isti način razmišljanja proširio se i na javni prostor, gde su se sprej boje, markeri i šabloni počeli češće koristiti.

Šabloni su postali posebno popularni jer su ljudima omogućavali da brzo ponove istu poruku na različitim lokacijama. Jedan dizajn mogao se pojaviti širom celog grada, stvarajući snažno vizuelno prisustvo. Grafiti sprejom i etiketiranje takođe su postali deo ovog izraza, pretvarajući ulice u otvorene platforme za komunikaciju. Ovaj vizuelni stil je bio namerno nesavršen. Odbacivao je tradicionalne ideje dizajna i fokusirao se na autentičnost i energiju. Kombinacija postera, šablona, grafita i „uradi sam“ otisaka stvorila je novu vrstu vizuelnog jezika koji je bio neposredan i pristupačan.

Pank je učinio aktivizam otvorenijim i participativnijim. Pokazao je da kreativnost ne zahteva savršene alate ili formalnu obuku. Ono što

je važno jeste spremnost da se izraze ideje i zauzme prostor, kako fizički tako i društveno.

ANTIRATNI GRAFITI

Grafiti su odavno povezani sa pobunom, ali su takođe igrali važnu ulogu u aktivizmu, posebno tokom perioda sukoba. Kada ljudi nemaju pristup tradicionalnim medijima ili osećaju da se njihovi glasovi ne čuju, često se okreću javnom prostoru kao načinu izražavanja.

Slika 12 - Graffiti natpis „Stop ratu“ - Piter Stejner

Tokom ratnih perioda, grafiti su postali moćno oruđe za prenošenje poruka otpora i mira. Sprejom oslikani slogani, brze oznake i jednostavni crteži pojavljivali su se na zidovima, mostovima i zgradama. Ove poruke su često bile kratke i direktne, ali ih je njihovo postavljanje činilo veoma vidljivim i uticajnim. Šabloni su postali važna tehnika u ovom kontekstu. Omogućili su aktivistima da brzo kreiraju jasne i prepoznatljive slike, čak i u situacijama kada su vreme i bezbednost bili ograničeni. Šablon se mogao ponovo koristiti više puta, šireći istu poruku na različitim lokacijama i čineći je uočljivijom.

Grafiti takođe imaju prednost neposrednosti. Mogu se brzo kreirati i često anonimno, što omogućava pojedincima da slobodno izražavaju ideje, čak i u ograničavajućim okruženjima. Pošto postoje u javnom prostoru, postaju deo

svakodnevnog života, dopirući do ljudi koji možda ne traže aktivno ovu vrstu sadržaja.

Slika 13 - Vijetnamci (1975). Brajant i 24. ulica

Vremenom su se grafiti razvili u složenije oblike kao što su murali i detaljna ulična umetnost. Ova dela često kombinuju umetnički izraz sa političkim porukama, transformišući urbane prostore u mesta refleksije i dijaloga. Antiratni grafiti pokazuju da aktivizmu nisu uvek potrebne organizovane platforme. Sprej, šablon ili čak jednostavna poruka na zidu mogu preneti snažne ideje i uticati na to kako ljudi vide svet oko sebe.

DIGITALNI AKTIVIZAM NASUPROT FIZIČKOG AKTIVIZMA

U današnjem svetu, aktivizam postoji i onlajn i u fizičkom prostoru. Digitalne platforme su olakšale deljenje ideja, podizanje svesti i povezivanje sa ljudima širom sveta. Društvene mreže omogućavaju brzo širenje poruka, često dosežući veliku publiku u kratkom roku. Digitalni aktivizam je otvorio nove mogućnosti za učešće. Ljudi mogu da kreiraju sadržaj, dele vizuelne materijale i podržavaju ciljeve bez fizičkog prisustva. Ovo je učinilo aktivizam pristupačnijim i dalo glas pojedincima koji možda nisu predstavljeni u tradicionalnim medijima. Međutim, fizički aktivizam i dalje igra snažnu ulogu. Ulična umetnost, grafiti, šabloni, poster i itd. stvaraju vidljivo prisustvo u stvarnim okruženjima. Kada se ljudi susretnu sa ovim porukama u svom

svakodnevnom okruženju, iskustvo je direktnije i teže ga je ignorisati. Šablon na zidu ili grafit mogu prekinuti rutinu i stvoriti trenutak razmišljanja na način na koji skrolovanje na mreži često ne može.

Slika 14 - Graffiti aktivistički simbol

Fizičke metode takođe nose drugačiju vrstu energije. Sam čin stvaranja nečega u javnom prostoru može sam po sebi biti izjava. Pokazuje posvećenost i prisustvo i transformiše obična mesta u prostore izražavanja. Najefikasniji aktivizam danas često kombinuje oba pristupa. Digitalni alati pomažu u širenju poruka i povezivanju zajednica, dok fizičko izražavanje kroz postere, grafite i šablone stvara trajan vizuelni uticaj. Zajedno, oni omogućavaju idejama da se kreću između onlajn i oflajn prostora, dopirući do ljudi na različite načine. Ova kombinacija pokazuje da, iako se alati nastavljaju razvijati, suština aktivizma ostaje ista. Reč je o izražavanju, vidljivosti i naporu da se stvori promena kroz komunikaciju.

Slika 15 - L'arte della ribellione 2020 - Banksi

Kratka istorija grafita

Grafiti su jedan od najstarijih i najkontinuiranijih oblika javne komunikacije ljudi. Od oznaka na zidovima pećina do slogana otpora tokom nacističke okupacije, od oslikanih vagona metroa u Njujorku do murala u Belfastu, pisanje na zidovima je dosledno služilo kao medijum za identitet, protest, solidarnost i neslaganje. Ovih pet ključnih trenutaka u istoriji grafita dokumentuje kako je svaka era definisala i proširila pisanje na zidu.

Slika 16 - Grafiti na vozovima u Njujorku

DREVNI NATPISI

Praksa obeležavanja javnih površina stara je koliko i sama pismenost. Arheološki dokazi iz celog antičkog sveta – Egipta, Grčke i Rima – pokazuju da su obični ljudi koristili zidove, stubove, grnčariju i fasade zgrada da bi neformalno komunicirali, izražavali mišljenja, dokumentovali događaje i signalizirali prisustvo. Ljudi su crtali ili pisali poruke na zidovima. Ove poruke mogle su biti molitve, šale, politička mišljenja ili samo svakodnevne beleške. Dakle, od samog početka, grafiti su bili način da ljudi razgovaraju jedni sa drugima i dele ideje u javnosti. Takav je primer ispod, koji otkriva različite grafite iz Pompeja.

Projekat drevnih grafita, recenzirani digitalni humanistički resurs koji su razvili Univerzitet Vašington i Li i Univerzitet Bejlor, katalogovao je i digitalizovao rukopisne natpise pronađene u Pompeji i Herkulaneumu - gradovima sačuvanim erupcijom Vezuva 79. godine nove ere. Projekat definiše drevne grafite kao „natpise urezane ili

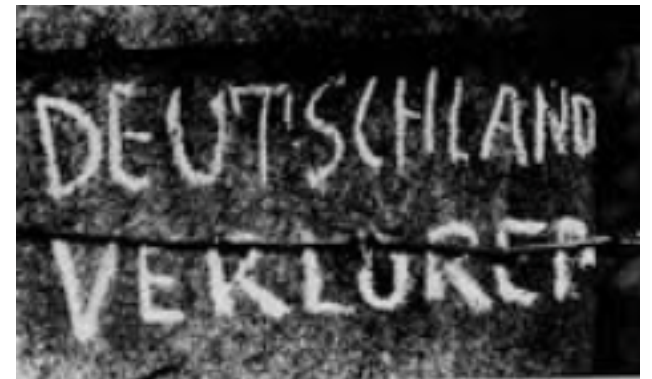
izgrebane u malter zidova“, koji predstavljaju „posebnu granu epigrafije“ koja se razlikuje od zvaničnih kamenih natpisa po tome što su rezultat spontanog delovanja običnih ljudi. Preko 11.000 primera grafita je pronađeno samo u Pompeji. (Projekat drevnih grafita, 2014)

Slika 17 - Ljubaznošću MIC - Arheološki park Pompeja, (Sara Hukal, 2026)

POLITIČKO PISANJE NA ZIDU (SLOGANI IZ DRUGOG RATA)

Tokom Drugog svetskog rata, zidno pisanje se pojavilo kao ključno oruđe i totalitarne propagande i demokratskog otpora. U Evropi pod nacističkom okupacijom, zidovi su postali sporni politički teren - bojno polje između okupacionih snaga koje su želele da učvrste dominaciju i civilnih pokreta otpora koji su isticali opstanak, identitet i prkos.

Slika 18 - Grafiti koji glasi „Nemačka je izgubljena“. Fotografiju je arhivi Jad Vašema dostavio Aleksandar Bernfas. Fotografija je snimljena u okviru članka „Izrazi poljskog identiteta u otporu nacističkoj okupaciji“

Istraživanje zasnovano na fotografskoj arhivi Jad Vašema dokumentuje obimne grafite otpora u okupiranoj Poljskoj. Slogani poput „Nemačka je izgubljena“ (Deutschland ist verloren) napisani su na nemačkom jeziku posebno da bi zastrašili okupacione snage, dok su drugi - poput Kotvice (sidro) - simbola Poljske podzemne države - služili kao obeležja za organizovani otpor. Prema ovoj akademskoj analizi, „veliki deo bitke za moć i kontrolu vodio se na gradskim zidinama. Grafiti poput ovog bili su svuda i služili su ili kao podsetnik na nemačko ugnjetavanje ili kao nada u otpor, a nijedna poruka nije dobro poslužila nacistima.“ 8

NJUJORSKI POKRET SABVEJA 1960-ih–70-ih

Slika 19 - Taki 183 - Pisac grafita

Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka, moderni grafiti su počeli da se pojavljuju u velikim gradovima poput Njujorka. Mladi ljudi, posebno oni kojima društvo nije dalo fer šansu, koristili su grafite da bi se izrazili i istakli. Pisali su svoje nadimke („tagove“) na vozovima i zgradama, osiguravajući da se njihovi glasovi vide, čak i ako se ne čuju uvek.

1967 / Filadelfija / Rani grafiti Kornbrida obeležavaju rođenje grafita. Nakon što je prvo ispisao svoje ime svuda u pritvorskom centru za maloletnike, Kornbrid nastavlja da piše i kada se vrati na ulice Filadelfije. Da bi impresionirao svoju voljenu, ispisuje svoje ime svuda duž njene autobuske linije. Zatim nastavlja ove poduhvate i na drugim velikim autobuskim linijama.

Ovo ga čini prvim piscem koji je postigao slavu širom grada, što je pokrenulo ideju da se „ispiše svoje ime svuda da bi bilo veliko“. (Blocal & Pope, n.d.)

Slika 20 - Kukuruzni hleb - pisac grafita

U početku su ljudi grafite doživljavali samo kao vandalizam, ali za mnoge je to bio način da pokažu svoj identitet i pobune se protiv nepravdnih pravila.

Stilovi grafita su vremenom postajali kreativniji. Umetnici su počeli da prave veća i šarenija dela, poput murala i ulične umetnosti, često sa porukama o politici, društvu ili kulturi. Ovo je učinilo grafite ne samo ličnim izražavanjem, već i deljenjem ideja i mišljenja sa drugima. Ljudi su počeli da koriste grafite da bi protestovali protiv stvari sa kojima se nisu slagali, poput rata ili rasizma.

Slika 21 - Grafiti slobode na vozu u Njujorku

Vremenom, grafiti su od puke „subkulture“ postali pravi način za postizanje promena. Postali su sredstvo aktivizma, pomažući ljudima da se zalažu za ono u šta veruju. Sada se grafiti koriste u zvaničnim kampanjama, školskim projektima i

javnoj umetnosti. Gradovi čak pozivaju umetnike da naslikaju murale kako bi ulepšali kvartove ili širili pozitivne poruke. Ali i dalje postoji debata o tome šta se smatra legalnim, a šta ilegalnim grafitima, a neki ljudi se brinu da to preuzimaju velike organizacije.

Sada su postali veoma poštovana umetnička forma kroz „uličnu umetnost“ - pri čemu pokret metroa u Njujorku predstavlja generativni raskid između ove dve kulturne pozicije.

Ključni zaključak

Njujorški pokret bio je neodvojiv od društvenih uslova svog nastanka: fiskalne krize 1970-ih, kolapsa javnih službi, nezaposlenosti, rasne segregacije i političkog napuštanja gradskih zajednica. Vagoni metroa prekriveni bojama i složenim slovima bili su istovremeno estetsko dostignuće i politički protest protiv nevidljivosti. Pokret je uspostavio osnovni tehnički i kulturni rečnik modernih grafita - etikete, bacanja na noge, komade, divlji stil, ekipe, koncept „bombardovanja“ - koji će se izvesti globalno u roku od jedne decenije.

EVROPSKI POLITIČKI GRAFITI

Majski ustanak studenata i radnika u Francuskoj 1968. godine – trenutak koji je zidove Pariza transformisao u ono što su ljudi nazivali „novinarskim ulicama“ – proizveo je mnoštvo primera zidnih slogana koji su postali prepoznatljivi tekstovi političkog mišljenja. Savremena zbirka Žilijena Bezansona „Les murs ont la parole“ („Zidovi imaju pod“), objavljena u julu 1968. – dok je boja još bila sveža – je primarni akademski izvor za grafite iz maja 1968. Ponovo je objavljena od strane MIT Presa 2018. godine pod nazivom „Zidovi imaju pod“, a štampa ih je opisala kao ono što je hvatalo „definišuću spontanost događaja“ na način na koji „nijedna konvencionalna istorija ne može“. Slogani oslikani širom Pariza – „Budite realistični, zahtevajte nemoguće“; „Zabranjeno je zabranjivati“; „Ispod kaldrme, plaže“ – odražavali su uticaj situacionističke teorije, nadrealizma i anarhističke misli i shvaćeni su kao kolektivno autorska politička filozofija napisana direktno na urbanom tkivu. (Bezanson, 1968)

Slika 22 - Ulica de Vožirar, Pariz, Francuska, 1968. Fotografije Anri Kartije-Bresona/Magnum. Preuzeto iz knjige „Zidovi imaju pod“ - Mural Journal, maj 1968.

Upravo je ovo bio jedan od samih početaka korišćenja grafita za slanje političke poruke u Evropi. Štaviše, grad Stornara u Italiji je savršen primer kako se grafiti koriste za različite oblike aktivizma. Prema SWNS-u, prihodi od turizma su se povećali za 25% od 2020. godine, što je omogućilo osam novih preduzeća - uključujući

tri pansiona, dva restorana i prodavnicu umetničkog pribora.

„Odjednom se pojavilo mnogo ljudi sa kamerama i turističkim vodičima. Morao sam brzo da naučim da kažem 'dobrodošli' na pet različitih jezika“, objasnio je vlasnik kafića Antonio Maljone u intervjuu za SWNS. „Murales su spasili moj posao, ali više od toga, spasili su našu zajednicu.“ (Kabin, 2025) 9

Slika 23 - Mural Dmitrija Vrubelja „Bože moj, pomoz mi da preživim ovu smrtonosnu ljubav“, prvi put naslikan 1990. godine na Berlinskom zidu, a restauriran 2009. godine, zasnovan je na kulturnoj fotografiji Režisa Bosua, koja prikazuje bratski poljubac iz 1979. godine između sovjetskog lidera Leonida Brežnjeva i istočnonemačkog lidera Eriha Honekera.

Ključni zaključak

European political graffiti has thus developed two intertwined strands: a tradition of radical political sloganeering rooted in 1968 and anti-authoritarian movements; and a post-1980 aesthetic tradition influenced by New York hip-hop culture, which itself carried political content as an expression of marginalized urban youth.

VIZUELNA KOMUNIKACIJA U RATNO VREME

Vizuelna komunikacija tokom perioda sukoba često preuzima uloge koje prevazilaze komercijalne ili estetske svrhe. Poster, grafiti, razglednice i drugi štampani materijali postaju alati za izražavanje političkih stavova, dokumentovanje stvarnosti i komunikaciju sa lokalnom i međunarodnom publikom. U takvim kontekstima, dizajn funkcioniše kao oblik vizuelnog svedočanstva, sposoban da odražava atmosferu, emocije i društvene uslove određenog istorijskog trenutka.

Jedan od najvažnijih primera ovog pristupa pojavio se tokom opsade Sarajeva kroz rad sarajevskog dizajnerskog studija TRIO, koji su osnovali Dalida Hadžihalilović, Bojan Hadžihalilović i Lejla Mulabegović Hat. Već prepoznat na jugoslovenskoj dizajnerskoj sceni pre rata, TRIO je postao međunarodno poznat po svojoj seriji „Pozdravi iz Sarajeva 1993“, koja je koristila grafički dizajn kao oblik komunikacije sa spoljnim svetom.

Slika 24 - Pozdrav iz Sarajeva 1993. od strane Trija

Serija se sastojala od postera i razglednica koje su reinterpretirale globalno prepoznatljive reklame, filmske slike i reference na popularnu kulturu kroz prizmu ratne stvarnosti Sarajeva. Radovi su kombinovali ironiju, aproprijaciju i snažnu vizuelnu simboliku kako bi stvorili politički angažovane poruke koje su istovremeno bile kritične, emotivne i vizuelno nezaboravne.

PORUKE NA ZIDU POSTKONFLIKTNIH DRUŠTAVA

U društvima koja su prošla kroz nasilne sukobe, grafiti i murali imaju različite uloge, koje se razlikuju od političkog izražavanja u mirnodopskom vremenu. Oni obično obeležavaju sećanje na nasilje, potvrđuju grupni identitet i teritorijalnu pripadnost, komuniciraju sa zajednicama koje ne veruju ili nemaju pristup institucionalnim kanalima.

Slika 25 - Mural Džordža Flojda. Iz članka „Zašto su murali korišćeni u društvenim i političkim pokretima?“¹⁰

U ovim kontekstima, poruke na zidu postaju vizuelno sredstvo naracije kolektivne traume i održavanja sećanja na značajne događaje, i tragične i transformativne. Murali i grafiti mogu obeležiti žrtve, obeležiti ključne datume ili se pozivati na ključne ličnosti iz sukoba, osiguravajući da priče i žrtve prošlosti ostanu vidljive u javnoj svesti.

Slika 26 - Dve žene u nacionalnim bojama Ukrajine i Rusije grle se uz reč Mir/Mir, Rim, Italija

Štaviše, sam čin slikanja na spornim ili simbolički nabijenim zidovima može poslužiti kao deklaracija prisustva i otpornosti zajednica koje pokušavaju da povrate prostor ili pregovaraju o svom mestu u podeljenom društvu.

U postkonfliktnim situacijama, ove vizuelne izjave takođe postaju alati za dijalog i, ponekad, pomirenje. Međunarodni i lokalni umetnici mogu saradivati na novim muralima kako bi promovisali teme jedinstva, mira i suživota, pokušavajući da neguju nove narative i ponovo zamisle zajedničku budućnost. Međutim, napetost između suprotstavljenih sećanja i kontinuiranih pregovora o identitetu znači da grafiti i murali ostaju sporni, sposobni da rasplamsaju stare podele koliko i da promovišu isceljenje.

Slika 27 - Simbol Koegzista koji je kreirao poljski grafički dizajner Pjotr Mlodoženec iz Varšave

Na kraju krajeva, poruke na zidu u postkonfliktnim društvima nisu samo dekorativne ili umetničke - one su suštinski deo društvenog i političkog pejzaža, oblikujući način na koji zajednice pamte, komuniciraju i zamišljaju svoju budućnost zajedno.

Šta je grafiti?

Reč grafiti potiče od italijanske reči graffiare¹¹ – grebati – koja je sama po sebi ukorenjena u grčkoj reči graphein (pisati, crtati ili grebati). U svom najširem akademskom smislu, grafiti se odnose na sve neformalne natpise napravljene na površinama u javnom ili polujavnom kontekstu, bez zvanične sankcije, i obično ručno. Ovo je definicija koja se koristi u epigrafiji – akademskoj disciplini koja proučava natpise – gde se grafiti klasifikuju kao podskup neformalne epigrafske prakse, različito od zvaničnih naručenih natpisa po svojoj spontanosti, neformalnosti i često anonimnom autorstvu. (Chloé Ragazzoli, 2018) 12

Grafite ćemo analizirati u 2 tipa definicija:

- Epigrafska definicija - Grafiti kao svaki neformalni rukopisni natpis na površini, uključujući drevne i premoderne primere. Ovo je definicija koja se koristi u arheologiji, epigrafiji i istorijskim studijama.
- Savremena urbana definicija - Grafiti kao tradicija pisanja sprejom i markerima koja se pojavila u Njujorku i Filadelfiji krajem 1960-ih, povezana sa hip-hop kulturom, etiketiranjem i razvojem „divljeg“ stila pisanja.

Ključni zaključak

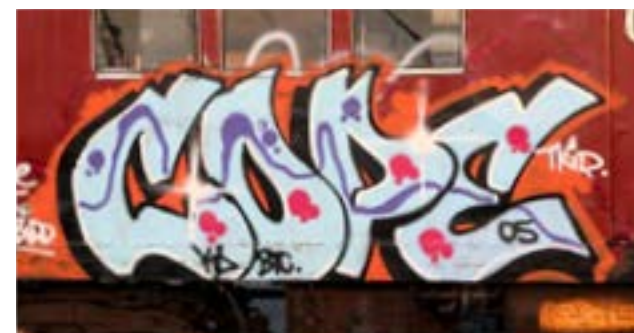
U ovom vodiču grafite ćemo nazivati vizuelnim obeležavanjem primenjenim na javno dostupnu površinu, od jednostavnih etiketa sa imenima do razrađenih slikovnih dela, i koje istovremeno funkcionišu kao lični izraz, subkulturna praksa, teritorijalni zahtev i politička komunikacija.

RAZLIKE: GRAFITI/ ULIČNA UMETNOST/ MURAL/ LEPLJENJE/ NALEPNICA

Koliko god je bilo teško definisati grafite, isto važi i za uličnu umetnost, mural, lepljenje nalepnica i nalepnicu, jer se termini razlikuju u zavisnosti od konteksta u kojem se koriste. Razlike su podeljene u 4 oblika: ključne karakteristike, primarna namera, pravni status, medijum/alatka.

GRAFITI

Grafiti su oblik urbanog vizuelnog izražavanja zasnovan na etiketama, reklamama, divljim stilskim slovima i bombardovanju, često usmereni na individualni ili grupni identitet i subkulturne kodove. Njegova glavna svrha je prepoznavanje vršnjaka, obeležavanje teritorije i potvrđivanje prisustva u javnom prostoru, funkcionišući kao oblik gerilskog brendiranja ulica. Obično brzo nastali sprejom i markerima, grafiti su najčešće neovlašćeni i postoje u prostoru između tolerisane umetnosti i kriminalizovanog vandalizma.

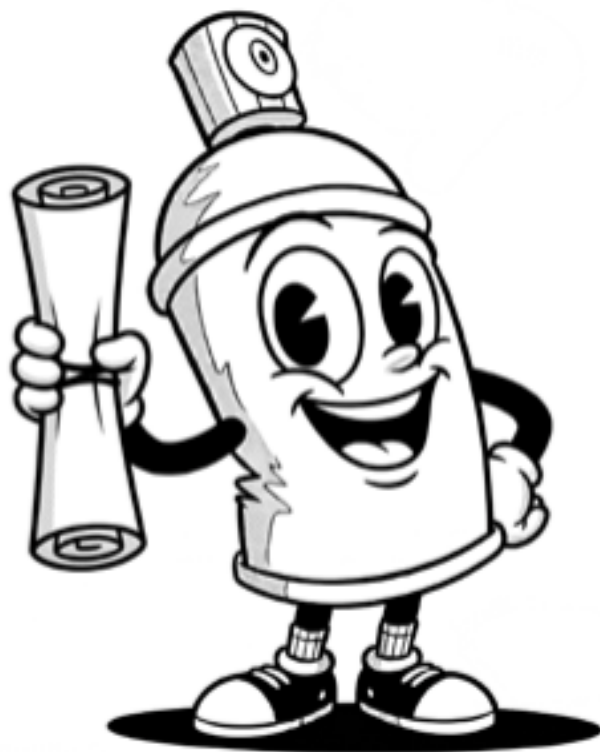
Slika 28 - Grafit Cope2 na vozu metroa

ULIČNA UMETNOST

Ulična umetnost je javni oblik vizuelnog izražavanja koji koristi šablone, lepljive slike, instalacije i oslikane slike kako bi privukao široku publiku. Za razliku od subkulturnog fokusa grafita, ona se često bavi društvenim pitanjima i ima za cilj da transformiše javni prostor. Postoji između ilegalnosti i institucionalnog prihvatanja, ponekad se toleriše ili naručuje.

Slika 29 - Ulična umetnost pomoću šablona od Banksija

MURALI

Murali su figurativne ili dekorativne slike velikih razmera, specifične za lokaciju i vizuelno integrisane sa arhitekturom i javnim prostorom. Njihova svrha je komemoracija, ulepšavanje, kulturna reprezentacija i izražavanje zajednice. Za razliku od grafita i većine ulične umetnosti, murali se obično naručuju, zakonski odobravaju i stvaraju tokom dužeg proizvodnog procesa korišćenjem akrilnih boja, valjaka, četkica, skela ili dizalica.

Slika 30 - MenaceResa-ov „Rise Above“ Ričmod Virdžinija

PASTE-UP (PŠENIČNA PASTA)

„Paste-up“, ili umetnost od pšeničnog lepka, su poster na bazi papira pričvršćeni na javne površine pomoću lepka na bazi brašna i vode. Često se koriste za politički aktivizam i brzu komunikaciju, omogućavajući umetnicima da brzo distribuiraju vizuelne materijale velikog formata u urbanom prostoru. Obično se smatraju oblikom ulične umetnosti, „Paste-up“ je obično neovlašćen i lako se postavlja.

Slika 31 - Ilustracija paste-up autora Svuna

STIKERI

Stikeri su male samolepljive etikete koje se mogu unapred odštampati ili ručno crtati, što ih čini prenosivim, reproducibilnim i lakim za distribuciju u javnom prostoru. Često se koriste za propagandu imena, političke poruke i komunikaciju aktivista, funkcionišu kao brz i pristupačan oblik ulične intervencije. Obično neovlašćene, ali niskog rizika, najčešće se nanose ručno na urbane površine.

Slika 32 -Stikeri od strane The Velvet Bandit

GRAFITI KAO SUBKULTURA NASUPROT AKTIVIZMU

Grafiti su se mnogo promenili tokom vremena. U Evropi, mnogi mladi ljudi koriste grafite za aktivizam - da podele svoje ideje i pokušaju da naprave razliku. Zato uvek postoji debata o tome da li su grafiti samo kul subkultura ili su nešto moćnije, poput alata za aktivizam.

Kada govorimo o grafitima kao subkulturi, mislimo na posebnu grupu ljudi koji imaju svoja pravila, stil i način rada. Oni često koriste grafite da bi pokazali svoj identitet, stekli prijatelje i izgradili jaku zajednicu. Ova vrsta grafita se obično više odnosi na lično izražavanje i uspostavljanje veza sa drugima koji se osećaju isto. Politički uticaj subkulturnih grafita je spor i dešava se tokom vremena - pomaže ljudima da se osećaju jače i ujedinjenije.

S druge strane, aktivistički grafiti se koriste za slanje jasnih poruka javnosti. Ljudi ih koriste da protestuju, da se zalažu za svoja prava ili da

podignu svest o nečemu važnom. Aktivistički grafiti mogu biti moćni jer je poruka direktna - pokušavaju da navedu ljude da razmišljaju ili odmah preduzmu akciju. Na primer, grafiti se mogu koristiti za borbu protiv nepravde, podršku jednakosti ili da se osigura da se glas svakog čuje. I subkulturni i aktivistički grafiti mogu pomoći u ostvarivanju društvenih promena. Najbolji izbor zavisi od toga gde se nalazite, koga želite da dosegnete i šta se nadate da ćete postići.

Dakle, bez obzira da li koristite grafite da biste se povezali sa drugima ili da biste se zalagali za promene, zapamtite: to je alat koji pripada svima, posebno mladima.

Slika 33 - Grafiti promena na murlu¹⁴

Zašto grafiti?

Grafiti se ističu kao jedno od najefikasnijih oruđa za prenošenje poruka u savremenom društvu. Njihova široka privlačnost leži u ključnim karakteristikama: pristupačnosti, brzini, emocionalnoj neposrednosti i sposobnosti da poremete vizuelni pejzaž.

Slika 34 - Preuzeto sa festivala Stramurales u Stornari

Za razliku od tradicionalnih oblika komunikacije, grafiti direktno dopiru do ljudi u javnim prostorima, što ih čini inkluzivnim i uticajnim. Bez obzira da li se koriste kao oblik ličnog izražavanja ili kao instrument aktivizma, neposrednost i vidljivost grafita omogućavaju pojedincima – posebno mladima – da podele svoje ideje, izazovu razmišljanje i inspirišu promene. Kao medij koji prevazilazi barijere stručnosti i jezika, grafiti osnažuju svakoga ko ima poruku da izrazi svoj glas, nudeći jedinstvenu mešavinu kreativnosti i hitnosti koja odjekuje unutar zajednica i među kulturama.

PRISTUPAČNOST

Grafiti su jedan od najpristupačnijih oblika samoizražavanja i aktivizma, zbog čega su toliko popularni među mladima svuda. Ne treba vam skupa oprema, skupi materijali ili posebne veštine da biste počeli – samo marker, sprej ili nalepnica i spremni ste da ostavite svoj trag. Grafiti se mogu crtati skoro svuda, od zidova i vozova do nalepnica na uličnim znakovima ili postera na uličnim

lampama. To znači da svako može da se pridruži, bez obzira odakle je ili kojim jezikom govori, što ga čini zaista gostoljubivim načinom za deljenje ideja i osećanja.

Slika 35 - Preuzeto sa festivala Stramurales u Stornari

Grafiti takođe narušavaju uobičajeni izgled mesta, privlačeći pažnju i terajući ljude na razmišljanje. Nisu skriveni iza paravana ili zaključani u muzejima – oni su napolju, dostupni svima da ih vide. Ova sposobnost da se direktno dopre do ljudi, bez prepreka, čini grafite moćnim alatom za širenje poruka, pokretanje razgovora i inspirisanje promena. Za mlade ljude i one kojima jezik nije izvorni, to je način da pripadaju, budu kreativni i da se zalažu za ono u šta veruju.

BRZINA

Ono što grafite izdvaja jeste njihova brzina i fleksibilnost. Možete brzo nešto stvoriti, i to ne mora biti savršeno. Ponekad, jednostavna oznaka ili poruka može imati veliki uticaj, posebno kada je vidi mnogo ljudi na javnim

mestima. Pošto ne morate biti stručnjak ili govoriti određeni jezik, grafiti su otvoreni za sve. To je način da ljudi budu kreativni, povežu se sa drugima, pa čak i ospore nepravilna pravila ili izraze ono što im je najvažnije. Bez obzira da li crtate, pišete ili lepitate etikete, vaš glas se može odmah čuti. Ova neposrednost omogućava idejama da se brzo šire, što grafite čini idealnim alatom za spontani aktivizam ili angažovanje zajednice. Njihova prilagodljivost znači da se mogu pojaviti bilo gde - od gradskih zidina do vagona voza - osiguravajući da poruke bez odlaganja dopru do raznovrsne publike. Štaviše, kada je reč o brzini grafita, mislimo da to može biti prelepo umetničko delo, ali može biti i nešto jednostavno poput oznake ili poruke.

Grafiti se mogu primeniti za sate ili čak minute, što ih čini jednim od najbržih dostupnih odgovora na govor mržnje u fizičkom prostoru. Za razliku od institucionalnih mehanizama protiv govora – prijava vlastima, zahteva za uklanjanje, sudskih postupaka – vizuelna intervencija može se dogoditi istog dana kada se pojavi govor mržnje.

EMOCIONALNA NEPOSREDNOST

Slika 36 - Preuzeto sa festivala Stramurales u Stornari

Grafiti imaju poseban način da vas nateraju da odmah osetite stvari. Kada vidite svetlo, smeo komad na zidu, on privlači vašu pažnju i možete osetiti emocije koje stoje iza njega – čak i ako su reči ili slike jednostavne. Za mlade ljude, ovo je zaista moćno jer vam nisu potrebne velike

umetničke veštine ili savršeno jezičko znanje da biste rekli kako se osećate. Možda ste ljuti zbog nečega, ili želite da širite nadu ili pokažete ljubav svojim prijateljima – grafiti vam omogućavaju da podelite ta osećanja u javnosti gde svi mogu da vide. Brzo je i iskreno, a ponekad je ta sirova emocija ono što ljude natera da se zaustave, pogledaju i zaista razmisle o tome šta se dešava. Pošto su grafiti na otvorenom, vaša poruka može dotaći nečije srce ili ih nasmejati dok prolaze. Kada slikate ono što vam je važno, drugi mogu osećati isto, i zajedno možete započeti razgovore ili napraviti promenu. Zato grafiti nisu samo umetnost, već način da se povežete sa drugima, pokazujući svoja osećanja glasno i jasno u gradu da svi vide.

VIZUELNI PREKID

Slika 37 - Preuzeto sa festivala Stramurales u Stornari

Kada govorimo o vizuelnom prekidanju, grafiti se odnose na promenu stvari i privlačenje pažnje ljudima. Zamislite da hodate ulicom koja svaki dan izgleda isto - sivi zidovi, dosadni znakovi, ništa posebno. Odjednom vidite jarke boje, divlje oblike ili smela slova naslikana na zidu. To vam privlači pogled i zaustavlja vas na trenutak. To je ono što grafiti rade - menjaju izgled mesta i teraju vas da pomislite: „Šta je ovo?“ Za mlade ljude, ovo je uzbudljivo jer ne morate da se pridržavate uobičajenih pravila. Možete stvoriti svoj stil i reći šta vam je važno, čak i ako vaš engleski nije savršen ili ste novi u gradu. Grafiti nisu skriveni; oni su na otvorenom, tako da ih svi vide i teraju ljude da obrate pažnju na poruke koje bi inače mogle biti

ignorisane. Ponekad, grafiti prekidaju govor mržnje ili loše vibracije nečim pozitivnim ili smešnim, a to može učiniti da se ljudi osećaju bezbednije i dobrodošlije. To je način da ostavite svoj trag, započnete razgovore i promenite način na koji ljudi vide svoje komšiluk. Vizuelno prekidanje znači razbijanje uobičajenog i stavljanje sopstvene priče tačno u sredinu gde je svi mogu videti, tako da čak i ako niste stručnjak, vaša umetnost i ideje mogu se istaći snažno i ponosno.

Grafiti u Aktivizmu

ANTIFAŠISTIČKA ZIDNA KULTURA

Antifašistička (Antifa) zidna kultura funkcioniše na osnovnom principu teritorijalnog osvajanja i neposrednog vizuelnog otpora. Istorijski ukorenjen u protivljenju totalitarnim režimima sredinom 20. veka u Evropi, ovaj oblik aktivizma se značajno razvio tokom 1980-ih, zajedno sa pank, skvoter i „uradi sam“ subkulturama. U ovim zajednicama, ulična umetnost je bila oružje kako bi se osiguralo da fašističke, neonacističke ili ultranacionalističke poruke nikada ne ostanu neosporene u javnim prostorima.

Osnovna taktika antifašističke kulture zidova je brz odgovor i uskraćivanje platforme. Aktivisti razumeju da ako se dozvoli da govor mržnje ili ekstremistički simboli ostanu vidljivi na zidu, oni stvaraju iluziju javnog prihvatanja i mogu podstaći dalje ekstremističke aktivnosti. Da bi se tome suprotstavile, antifašističke grupe se mobilisu da brzo pokriju, precrtaju ili kreativno izmene ove simbole.

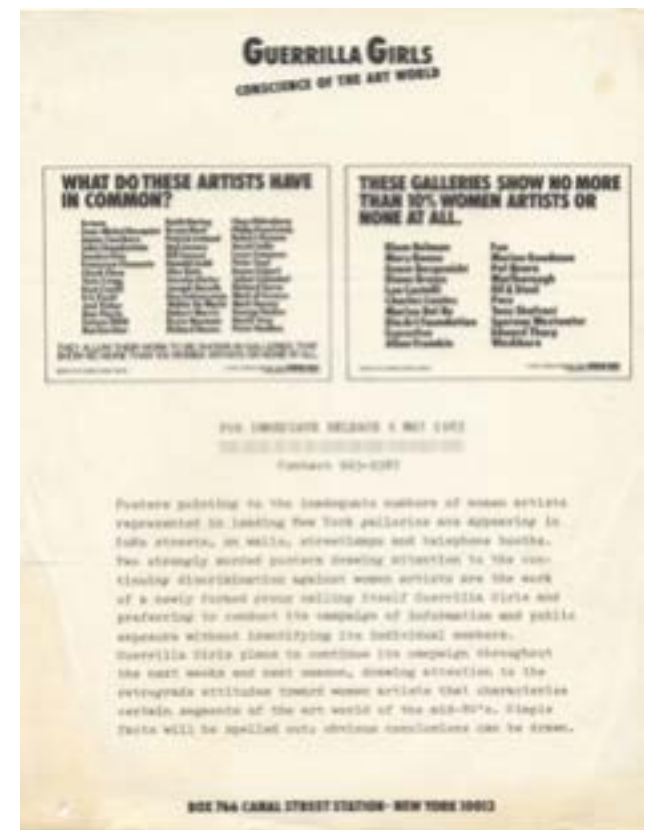
Vizuelno, ova kultura ima svoju posebnu estetiku. Često koristi smeje, kontrastne šablone, kultne crveno-crne zastave „Antifašističke akcije“ i oštre, nepogrešive slogane. Pored pukog brisanja govora mržnje, ovaj pokret aktivno proglašava urbana okruženja „Nazifrei“ (slobodna od nacista) ili „Antifa područja“. Zasićenjem naselja kontra-nalepicama, posterima i etiketama, aktivisti stvaraju psihološku barijeru za grupe mržnje, šaljući jasno, kontinuirano upozorenje da se njihovo prisustvo prati, da mu se snažno protivi i da je potpuno nepoželjno. Ovo transformiše obične gradske zidine u aktivnu, dinamičnu liniju fronta u kontinuiranoj borbi protiv desničarskog ekstremizma.

FEMINISTIČKI ŠABLONSKI POKRETI

eministički grafiti i ulična umetnost čine jednu od najdužih i najglobalno rasprostranjenijih tradicija aktivističke vizuelne komunikacije, sa prativnim poreklom od kampanja sufražetkinja sa posterima početkom dvadesetog veka, preko feminističkih

umetničkih pokreta 1970-ih i kampanja sa pastom od pšenice 1980-ih, do savremenog feminističkog muralnog aktivizma širom Evrope, Severne Afrike i Latinske Amerike.

Akademski pregled porekla feminističkog umetničkog pokreta časopisa JSTOR Daily prati temeljnu ulogu kolektivne akcije 1960-ih i 1970-ih godina – posebno pokreta „Žene umetnice u revoluciji“ (WAR), koji je vršio pritisak na institucionalne umetničke prostore da uključe žene – u stvaranju aktivističke infrastrukture iz koje se kasnije razvila feministička ulična umetnost. Ovo je bila organizaciona tradicija koju će Gerilke naslediti i proširiti u javni prostor.¹⁵

Slika 38 - Slika preuzeta sa bloga BeyondTheStreets.com koja opisuje Gerilke

Gerilske devojke – osnovane u Njujorku 1985. godine – predstavljaju najdokumentovaniji i institucionalno najpriznatiji feministički kolektiv ulične umetnosti u istoriji. Njihova osnivačka intervencija bila je jednostavna: lepljenje

crno-belih postera pšenicom po galerijskom okrugu SoHo u Njujorku, postavljajući direktne statističke izazove isključivanju žena iz sveta umetnosti.

Metod Gerilskih devojaka razlikovao se od prethodnog feminističkog aktivizma: kombinovale su pristupačnost lepljenja žita sa ulice sa vizuelnom gramatikom reklamiranja – smelom statistikom, sarkazam, ironijom i masovnom čitljivošću – kako bi stvorile ono što muzejska publikacija „Beyond the Streets“ opisuje kao „provokativnu novu vrstu politizovane ulične umetnosti koja je imala gotovo trenutni efekat“. Članice su nosile maske gorila radi anonimnosti i koristile su imena preminulih umetnica – Frida Kalo, Kete Kolvic – kao pseudonime, praksa koja je direktno odražavala kulturu anonimnog pisanja grafita.

LGBTQIA+

LGBTQIA+ vizuelni aktivizam u javnom prostoru ima bogatu i evoluirajuću istoriju koja odražava širu borbu za kvir oslobođenje. Iako ovaj tekst ukratko pominje njegove korene pre Stounvolskog ustanka 1969. godine, korišćenje javne umetnosti od strane pokreta dobilo je ključnu, životno-smrtnu hitnost tokom krize AIDS-a 1980-ih i 1990-ih. Kolektivi poput ACT UP-a koristili su upečatljive plakate, šablone i grafite od pšeničnog testa (najznačajnija kampanja „Tišina=Smrt“) ne samo radi vidljivosti, već kao mehanizam za preživljavanje, obrazovanje o javnom zdravlju i političko negodovanje kada su zvanične institucije zažmurile na to.

Danas, iako se podzemne gerilske taktike i dalje koriste, pokret je sve više prihvatio velike murale vidljivosti kao primarno sredstvo za zauzimanje prostora. LGBTQ+ murali vidljivosti služe dubokoj dvostrukoj svrsi: deluju kao smeli, živopisni kontranarativi homofobičnom i transfobičnom govoru mržnje, a istovremeno funkcionišu kao trajni spomenici kvir radosti, istorije i otpornosti. Ovi murali često obeležavaju ključne ličnosti iz pokreta za LGBTQ+ prava, obeležavaju istorijske prekretnice ili prikazuju različite kvir odnose u monumentalnim razmerama.

Postavljanjem ovih visokih, šarenih umetničkih dela na istaknute urbane lokacije, zajednice transformišu ranije neprijateljske ili ravnodušne javne prostore u određene bezbedne zone. Međutim, pošto ovi murali dovode u pitanje ukorenjene predrasude, često su meta i unakaženi govorom mržnje. Kao odgovor na to, čin restauracije i prefarbavanja ovih murala postao je snažan ritual solidarnosti zajednice. Suočeni sa diskriminacijom, ova javna umetnička dela šalju nepropustljivu poruku pripadnosti – podsećajući sve da je kvir postojanje trajan, slavljen i duboko ukorenjen deo društvenog tkiva.

INTERVENCIJE KONTRATREKTORA I KONTRANARATIVA

Savet Evrope definiše kontranarative kao kratku i direktnu reakciju na poruke mržnje, različite od alternativnih narativa, koje „ne osporavaju niti se direktno odnose na govor mržnje, već menjaju okvir diskusije.“ (Latour, Perger, Salaj, Tocchi, & Otero, 2017). Oba oblika su eksplicitno prepoznata kao neophodni alati za rešavanje problema govora mržnje koji ne ispunjava prag za pravnu intervenciju.

Kontragovor i kontranarativne intervencije zasnovane na grafitima funkcionišu na preciznom preseku ova dva načina: mogu direktno da ospore sadržaj mržnje (pokrivanjem ili izmenom istog), ili mogu da nametnu alternativni vizuelni narativ u istom prostoru (zamenom potvrđujućim, inkluzivnim slikama). Obe funkcije se bave osnovnim izazovom: govor mržnje u fizičkom javnom prostoru je jedinstveno postojan i neizbežan u poređenju sa govorom mržnje na mreži, i stoga zahteva fizički odgovor.

Odgovor na mržnju putem grafita može biti u različitim stilovima. Može biti činjeničan, što znači da se može zasnivati na stvarnim činjenicama koje suprotstavljaju porukama mržnje. Drugi stil može biti humor i satira, što znači umanjivanje ozbiljnosti poruka mržnje kroz ismevanje ili apsurd.

TRANSFORMIŠUJUĆI SIMBOLE MRŽNJE

Transformacija simbola mržnje – njihovo pretvaranje kroz umetničku intervenciju u nešto pozitivno, neutralno ili humoristično – jedan je od najmoćnijih i najspecifičnijih oblika aktivističkih grafita. Za razliku od brisanja ili prefarbavanja, koji uklanjaju sadržaj mržnje, transformacija simbola ostavlja vidljiv trag same intervencije, čineći čin kontragovora javno čitljivim. Ona pokazuje da je poruka mržnje viđena, osporena i poražena na svom terenu.

Decenijski rad Irmele Mensa-Šram na grafitima protiv mržnje, koji je Savet Evrope dokumentovao kao model aktivizma protiv mržnje na nivou zajednice, uključuje brojne primere simboličke transformacije, uključujući i crtanje srca direktno preko neonacističkih simbola. Ove intervencije funkcionišu kroz kombinaciju prostornog zauzimanja i jezičke ili vizuelne duhovitosti – suočavanje sa porukom mržnje pod njenim sopstvenim uslovima i njena transformacija iznutra. Transformacija simbola mržnje oslanja se na semiotički princip da simbol ima moć samo unutar sistema kolektivnog prepoznavanja. Kada se svastika pretvori u mozaik, životinju ili cvet, ona se lišava svoje označavajuće funkcije – ne brisanjem, već prepisivanjem njenog značenja nečim neuporedivim. Ovo je kognitivno moćnija intervencija od jednostavnog brisanja, jer pokazuje da zahtev simbola za javni prostor nije samo porican, već je i odgovoren.

Ključni zaključak

Važno je da, kada se suočavate sa grafitima koji promovisu mržnju, reagujete na ovaj ili onaj način, kako biste autorima mržnje pokazali da ih zajednica ne želi, da ih ne dočekuje.

15 he

Salle de la

24 Saint-V

M

Sept

Be

MEMBRE

AU

3

OCTOBRE

2021

ARRIV

2ND PARIS

CONCERT EXCLUSIF

SAMEDI
AVRIL 20

Time
19:30

Elysée
Montmartre,
Paris-France

POUR TOUT PARTENARIATS
ET RENSEIGNEMENTS

Bobigny

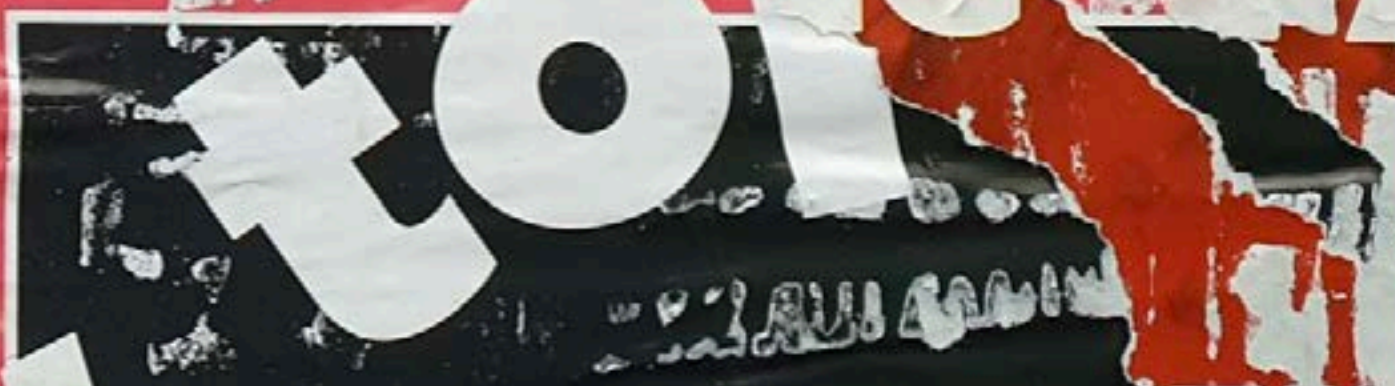

93 MC93 MC93

ture
enis

maison de la culture
de Seine-Saint-Denis
Bobigny

maison de la cul
de Seine-Saint-
Bobigny

Kako nacrtati grafit slovo

RAZUMEVANJE STRUKTURE

Grafiti slova, bez obzira koliko divlja ili apstraktna izgledaju, uvek se oslanjaju na osnovnu, temeljnu anatomiju: vertikalne stabljike, horizontalne šipke, činije (okrugli delovi) i pultove (zatvoreni prostori). Razumevanje ove strukture je ključno pre nego što počnete da kršite pravila. Ako ne razumete kako je standardno slovo izgrađeno, vaši grafiti će izgledati strukturno neispravno i amaterski. Ključne stvari koje treba zapamtiti:

Stabljike i činije: Počnite da gradite slova čvrstim, pravim linijama za stabljike i dosledno dodajte geometrijske oblike za činije. Jaka osnova sprečava da slovo izgleda slabo ili neuravnoteženo. Zamislite stabljike kao skelet slova, pružajući neophodnu strukturnu potporu pre nego što dodate „meso“ stila, 3D efekte i šarm.

Negativan prostor: Rupe unutar slova (kao što je centar slova „O“ ili „A“) nazivaju se brojači. Igrajte se njihovom veličinom i oblikom – ponekad njihovo smanjenje na sitne proreze čini da slovo izgleda agresivnije i stilizovanije, dok njihovo uvećanje može učiniti da delo deluje otvorenije i mehurastije. Upravljanje negativnim prostorom između slova je jednako važno kao i sama slova.

Tok i ritam: Koristite dosledan ugao, nagib ili krivinu u svim slovima u jednoj reči. Ako vaše „A“ naginje tačno pod uglom od 15 stepeni, vaša „B“ i „C“ treba da prate potpuno isti ritam kako bi se stvorila vizuelna harmonija. Ovaj ritam je ono što povezuje različitu grupu slova u kohezivno „delo“ (skraćeno od remek-delo).

Ravnoteža i simetrija: Čak i ako je celokupni stil veoma asimetričan i divlji, pokušajte da uravnotežite vizuelnu težinu. Težak, debeli element na levoj strani reči obično zahteva odgovarajući teški element na desnoj strani da bi ga učvrstio. Zamislite da vaša reč stoji na klackalici; ne bi trebalo da se previše nagne na jednu stranu.

Kontrolna lista za početnike:

- Započnite svako slovo skicom olovke. Utvrdite jasnu osnovnu liniju (dole) i liniju završetka (gore) kako biste održali ujednačenu visinu.
- Koristite lagane početne poteze; nastavite da usavršavate oblik dok ne budete zadovoljni pre nego što se odlučite za mastilo ili tamne markere.
- Posmatrajte postojeću tipografiju, tradicionalne fontove ili ustaljene grafit alfabete kako biste proučili kako su slova prirodno konstruisana.
- Vežbajte slova pojedinačno, iznova i iznova, pre nego što pokušate da ih povežete u cele reči ili složene delove.

Tag Style

Abeceda

Tagovanje je najjednostavniji, najosnovniji oblik grafita. Koristi minimalne poteze i dizajniran je da se piše izuzetno brzo. Tag je poput ličnog, stilizovanog potpisa ili logotipa. Savladavanje taga je apsolutni temelj svih ostalih stilova grafita; ako vašem tagu nedostaje tekućine, vašim većim delovima će takođe. To je najsiroviji izraz stila i identiteta pisca, često služeći kao prvi korak za svakoga ko ulazi u kulturu grafita.

Osnovni materijali:

- Marker sa dletom: Za oštre, kaligrafske linije.
- Marker za brisanje/ceđenje: Za guste kaplje i curenje.
- Knjiga/Papir: Za beskrajnu vežbu pre nego što udarite o zidove.

Minimalni potezi

Tagovi se često kreiraju jednom neprekidnom linijom ili samo nekoliko brzih, odlučnih poteza. Svako slovo treba prirodno da prelazi u sledeće bez previše podizanja olovke. Zapamtite: manje pokreta podizanja olovke znači mnogo brže oznake, što je neophodno na ulici. Ovo kretanje ne samo da povećava brzinu već doprinosi i karakterističnom „toku“ koji definiše visokokvalitetan tag.

Brzo pisanje

Koristite visokokvalitetni marker. Pomerajte celu ruku od ramena – ne samo zglob ili prste – da biste postigli glatke, zaobljene linije. Vežbajte pisanje svoje oznake na papiru za otpad velikom brzinom više puta kako biste izgradili duboku mišićnu memoriju. Cilj je da budete u stanju da savršeno izvršite svoju oznaku za manje od tri sekunde, a da čak ni ne pogledate u ruku.

Kontrola markera

Vežbajte variranje pritiska i ugla. Kada koristite marker sa vrhom dleta, čvrsto držite ugao na 45 stepeni. Lagani potezi stvaraju elegantne tanke linije; čvršći pritisak ili promena pravca poteza stvara smeđe, deblje linije, dajući markeru kaligrafski izgled. Savladavanje „proširenja“ (marker koji počinje široko i bleđi u tanku liniju, često postignutu posebnim sprej kapičama) je obeležje naprednog markera i može se kontrolisati.

Dosledan stil

Tagovi često uključuju jedinstveni stil pisanja, koristeći dekorativne elemente poput petlji, oreola, zvezda ili podvlačenja. Održavajte ukupnu veličinu slova, razmak i nagib veoma doslednim. Ako počnete da naginjete slova napred pod uglom od 30°, morate održati taj tačan nagib kroz celu reč. Doslednost je ono što razlikuje profesionalno izgledajuću oznaku od neurednog pisanja.

Korak po korak: Crtanje taga

Osnovna struktura: Počnite sa jednostavnim, čistim štampanim slovima. Fokusirajte se na razmak.

Nagnite slova i pustite ih da se naslanjaju jedno na drugo.

Podobljani obrisi: Ocrтайте debelim markerom. Dodajte jaku podvučenu liniju.

Dodajte šarm: Dodajte oreole, zvezde ili kapljice da biste personalizovali svoju oznaku.

Uobičajena greška: Preterano stilizovanje Ne dodajte previše simbola. To čini oznaku nečitljivom i neurednom.

Dobra praksa: Čist tok (ABC)

Fokusirajte se na dosledan nagib i razmak. Stil dolazi sa brzinom.

Vežbajte grid mreže

Koristite grid pravila trećina (koja se sastoji od osnovne, srednje i gornje linije). Vežbajte oznake od A do Š više puta između istih linija kako biste se trenirali da visina slova bude ujednačena. Pratite oblike više puta dok pokreti ne postanu potpuno prirodni i automatski. Držite slova čvrsto na čvrstoj osnovnoj liniji.

Throw-Up Abeceda

Throw-ups (obično se nazivaju "throwies") su brza, zaobljena slova u obliku mehurića ispunjena jednoboju bojom i ocrtana. Znatno su brža za izvršavanje od punih, detaljnih dela, ali su složenija i vizuelno teža od jednostavnih oznaka.

Dobar throw-up je pažljivo dizajniran za maksimalnu vizuelnu pokrivenost u apsolutno minimalnom vremenskom periodu. Oni su "radni konji" grafita, dizajnirani da budu čitljivi iz daljine i brzi za slikanje pod pritiskom.

Osnovni materijali:

- Prskanje sa debelim kapama: Za brzo, debelo nanošenje obrisa i punjenja.
- Boja pod visokim pritiskom: Brzo pokriva velike površine.
- Zaštitna maska: Neophodna za bezbednost prilikom prskanja.

Izgradnja mehurića

Slova su uglavnom sastavljena od zaobljenih, preklapajućih oblika „mehurića“ ili „pilule“. Trebalo bi aktivno da izbegavate oštre uglove ili složene preseke. Nacrtajte spoljašnji obris (često dvostruku liniju za debljinu) u brzom, kontinuiranom, fluidnom obliku. Na primer, „O“ je jednostavna, debela pilula; „E“ je naslagani niz mehurića. Cilj je eliminisati svaki negativni prostor unutar slova kako bi se ubrzao proces popunjavanja.

3D dubina i padajuća senka

Mnogi throw-ups koriste jednostavan 3D efekat dodavanjem guste, čvrste blok senke. Nacrtajte drugi obris blago pomeren (obično nadole i levo, ili nadole i desno) kako bi slova izgledala kao da iskaču iz zida, dajući im teško, fizičko prisustvo. Ova senka je obično obojena u istoj boji kao i obris kako bi se uštedelo vreme i održao visok kontrast.

Svetli delovi i senke

Dodajte oštre bele detalje na gornje krivine slova kako biste sugerisali sjajnu, naduvenu teksturu nalik balonu. Senke (obojene crnom ili znatno tamnijom bojom) postavljene iza slova dodaju dodatnu dubinu. Neka bude jednostavno i brzo

- obično je dovoljna samo jedna linija isticanja po zaobljenom uglu. Preterano detaljisanje izbačenog teksta poništava njegovu primarnu svrhu: brzinu.

Tehnike punjenja (prskanje prašinom)

Ispunite unutrašnjost jednom čvrstom, svetlom bojom što je brže moguće. Koristite „debeli poklopac“ na bočici sa sprejom da biste brzo pokrili velike površine. Ponekad pisci koriste tehniku „prašenja“ – lagano, skicirano, poluprovidno punjenje koje štedi i boju i dragoceno vreme, a i dalje pruža boju. „Udubljenje“ je nanos koji se sastoji samo od obrisa, što je najbrža moguća varijacija.

Korak po korak: Crtanje Throw-Up-a

Obris mehurića: Nacrtajte zaobljena, debela slova. Oblici treba da budu jednostavni i da se preklapaju.

Puno punjenje: Ispunite unutrašnjost jarkom bojom. Radite brzo i pokrijte sve praznine.

3D senka: Dodajte debelu blok senku sa jedne strane za dubinu i težinu.

Istaknuti delovi: Dodajte male bele detalje na gornje krivine da biste ih istakli.

Greška: Previše detalja (PREVIŠE ZAUZETOST) Povraćanje bi trebalo da bude brzo. Složeni šare ili previše boja vas usporavaju.

Dobra praksa: Puno pokrivanje (B) Jedno puno punjenje i jedan čist obris. Visok kontrast je ključan.

Wild Style Abeceda

Vajldstajl je najsloženiji, najzamršeniji i visoko razvijeni oblik grafita. Karakterišu ga jako isprepletena slova, oštre, agresivne strelice i dinamična proširenja koja se šire u više pravaca.

Ovaj stil često deluje potpuno apstraktno i haotično neiskusnom oku, ali strogo prati skrivena, složena pravila ravnoteže, raspodele težine i toka. Čitanje „wildstyle“-a je samo po sebi veština, koja često zahteva od posmatrača da prati putanju pojedinačnih slova kroz gustu šipražje preklapajućih oblika i boja. To je vrhunski test tehničke veštine i umetničke vizije pisca grafita.

Osnovni materijali:

- Više boja: Najmanje 3-5 kontrastnih nijansi.
- Razne kapice: Uske za detalje, debele za popunjavanje.
- Kredni/svetli marker: Za skiciranje skeleta na zidu.

Strelice i produžetci

Dodajte oštre strelice, šiljke ili blokovske iverice na krajeve vaših slova (npr. agresivno izbočene iz gornje trake slova „T“ ili iz repa slova „R“). Ovi elementi daju delu dinamičan, kretajući se napred, agresivan osećaj. Ključno je da ne budu postavljeni nasumično; moraju logički da teku iz prirodnih stabala i krivina jezgra slova kako bi se održao strukturni integritet. Zamislite produžetke kao kinetičku energiju slova koja se širi ka spolja.

Prepletana slova

Dozvolite delovima jednog slova da se fizički preklapaju, prepliću ili direktno povezuju sa drugim. Na primer, produženi rep slova „R“ može se provući ispod vertikalnog stabla sledećeg slova, ili „O“ može biti ugurano između dva viša slova. Ovo stvara masivno vizuelno jedinstvo, ali morate održavati male razmake (koristeći obrise ili senke) kako bi svako pojedinačno slovo i dalje mogli da dešifruju oni koji znaju kako da ga pročitaju. Ova tehnika preplitanja je ono što daje „wildstyle“-u njegov gust, neprobojni izgled.

Kontrolisani kaos i ravnoteža

Spoljašnjim posmatračima „wildstyle“ izgleda potpuno nasumično, ali je pažljivo i pedantno dizajniran. Morate uravnotežiti vizuelnu težinu celog dela: ako leva strana ima težak, složen produžetak, desnoj strani je potreban slično težinski element da je usidri. Održavajte negativan prazan prostor između gustih grupa slova kako biste sprečili da ceo deo postane čvrst, blatnjav, nečitljiv blok boje. Interakcija između gustih grupa i otvorenog prostora je ključna za uspešan „wildstyle“ rad.

Čitljivost naspram apstrakcije

Odredite svoj krajnji cilj pre nego što počnete da skicirate. Potpuno nečitljive, veoma apstraktne oznake mogu biti neverovatne umetničke izjave (često se nazivaju „plamenici“ kada se oslikavaju složenim bojama), ali zaista majstorski „wildstyle“ balansira ekstremni talenat sa suptilnim naznakama pravog oblika svakog slova. Čak i ostavljanje samo nekoliko prepoznatljivih ključnih komponenti (kao što je izrazita krivina slova „S“ ili prečka slova „A“) pomaže gledaocima da dešifruju slagalicu. Napetost između čitljivosti i čiste estetske apstrakcije je karakteristika „wildstyle-a“.

Korak po korak: Crtanje wildstyle-a

Skelet: Skicirajte osnovnu strukturu slova tankim, laganim linijama.

Pretvorite linije u debele trake. Preklapajte slova za jedinstvo.

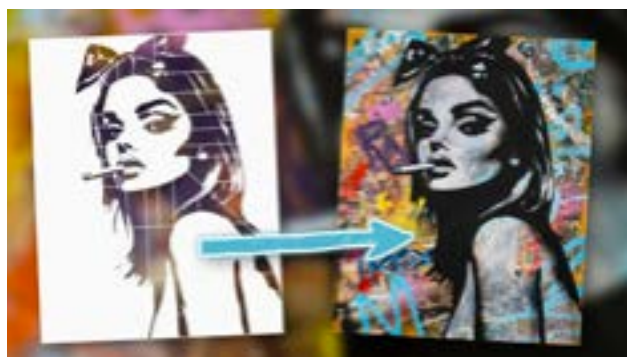
Produžetci: Dodajte strelice, šiljke i oštre produžetke na krajeve.

Završno poliranje: Dodajte složene punjenja, 3D efekte i oštar spoljni obris.

Kako kreirati i koristiti šablone

Šablone su moćno oruđe za brzu, ponovljivu i detaljnu uličnu umetnost, omogućavajući primenu složenih dizajna za nekoliko sekundi. Popularizovani od strane umetnika poput Bleka le Rata i Benksija, posebno su efikasni za politički aktivizam jer omogućavaju masovnu reprodukciju upečatljivih slika širom urbanih prostora.

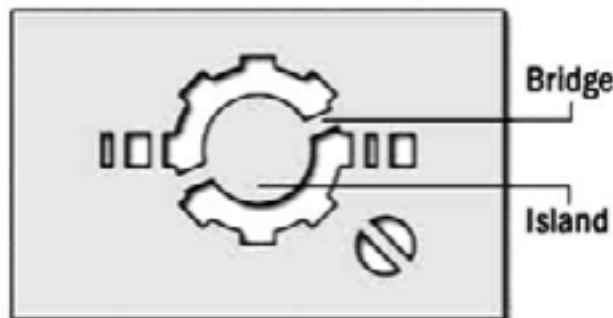
Slika 42 - Primer umetničkog dela sa šablonima

Osnovni materijali:

- Precizni nož: X-Acto ili skalpel za čiste rezove.
- Karton/acetat: Izdržljiv materijal za šablone.
- Lepak u spreju: Da bi se sprečilo curenje boje.

KONCEPT MOSTOVA

Najvažniji deo dizajna šablona je razumevanje odnosa između „ostrva“ i „mostova“. Ostrvo je čvrsta površina potpuno okružena isečenim prostorom (poput plutajućeg centra slova „O“ ili zenice oka). Bez fizičkog mosta od materijala koji povezuje to ostrvo sa glavnim delom šablona, ostrvo će jednostavno ispasti kada ga isečete, uništavajući sliku.

Slika 43 - Most i ostrvo - Princip šablona

VIŠESLOJNI ŠABLONI

Za slike u punom koloru ili jako osenčene slike, potrebno je da isečete poseban sloj šablona za svaku pojedinačnu boju (npr. jedan za crne senke, jedan za srednje tonove, jedan za bele akcente). Morate uključiti registracione oznake (male, identične isečke van glavne oblasti dizajna, obično krstove ili krugove) na svakom sloju kako biste osigurali da se savršeno poravnaju kada ih sekvencijalno slikate na zidu.

DIZAJNIRANJE ŠABLONA

Pozitivan/negativan prostor: Vaš dizajn mora na kraju da funkcioniše u čisto crno-belom tehnici (isečen naspram neisečenog). Koristite softver za uređivanje slika kao što je Photoshop (posebno alat za podešavanje praga) da biste konvertovali složene fotografije u oštre, visokokontrastne oblike koji se mogu seći.

Ostrva i mostovi: Uvek pažljivo proverite svoj konačni dizajn za plutajuća ostrva pre nego što počnete sa sečenjem. Propušteno ostrvo znači uništen šablon.

Izbor tipografije: Ako koristite tekst, odlučite se za blokovske ili vojno-stilske šablonske fontove (kao što su „Stencil“, „Army“ ili „Impact“) koji prirodno sadrže ugrađene mostove, štedeći vam trud njihovog ručnog dodavanja.

MATERIJALI I SEČENJE

Šablone za šablone: Izaberite izdržljive materijale poput acetata, milara, starog rendgenskog filma ili debelog kartona. Karton je jeftin i lako se seče, ali se brže razgrađuje kada se pokvasi bojom u spreju.

Alati za sečenje: Koristite precizni skalpel ili oštar X-acto nož. Često menjajte sečiva, jer tupi sečiva cepaju materijal i stvaraju nejasne ivice.

Površina za sečenje: Uvek koristite samoobnavljajuću podlogu za sečenje kako biste zaštitili sto, sačuvali oštrinu sečiva i osigurali precizne rezove.

Tehnika: Prilikom sečenja složenih krivih,

rotirajte sam materijal šablona rukom koja vam ne dominira, umesto da pokušavate da nespretno uvijate nož. Ovo rezultira mnogo glatkijim i čistijim linijama.

TEHNIKE PRSKANJA

Profesionalni savet: Sprečavanje curenja

Najveći neprijatelj oštrog, profesionalno izgledajućeg šablona je curenje boje ispod ivica. Da biste to sprečili, koristite privremeni lepak u spreju (kao što je 3M Super 77) koji se lagano nanosi na poleđinu šablona kako biste ga potpuno zalepili za zid. Alternativno, nosite zaštitnu rukavicu i čvrsto pritisnite šablon slobodnom rukom.

Korak po korak: Izrada šablona

Dizajn i mostovi: Nacrtajte svoju sliku. Dodajte „mostove“ da biste držali „ostrva“ na mestu.

Precizno sečenje: Koristite oštar nož. Secite na podlozi i okrećite papir, a ne nož.

Test postavljanja: Proverite da li su svi delovi povezani. Nanesite lepak u spreju na poleđinu.

Prskanje i ljuštenje: Prskajte lagane, ravnomerne slojeve sa udaljenosti od 20 cm. Ljuštite dok je boja mokra.

Rastojanje: Držite bočicu sa sprejom oko 15–20 cm od šablona. Preblizu izaziva curenje; previše daleko stvara zamućene ivice. Ugao: Prskajte direktno pod uglom od 90 stepeni da biste izbegli nedovoljno prskanje.

Kontrola pritiska: Nanesite lagane, brze slojeve umesto jednog teškog, vlažnog sloja. **Uklanjanje:** Skinite šablon pre nego što se boja potpuno osuši da biste sprečili kidanje.

Tehnika lepljenja (Paste-Up)

Paste Up podrazumeva lepljenje velikih papirnih postera, fotografija ili crteža na javne zidove pomoću domaćeg lepka. Omiljeno među uličnim umetnicima zbog svoje brzine, omogućava bezbednu pripremu detaljnih umetničkih dela velikih razmera u studiju pre postavljanja. Za razliku od sprej boje, lepljenje pšeničnom pastom je tiše, brže i podržava digitalne otiske, fotografiju i nežne ilustracije koje je teško napraviti direktno na grubim zidovima. Takođe se prirodno degradira tokom vremena, dajući mu prolazni kvalitet.

Slika 44 - Primer tehnike lepljenja (Paste-Up)

Osnovni materijali:

- Pšenično brašno: Za podlogu.
- Tanki papir: Najbolje je koristiti novinski papir.
- Velika četkica: Za nanošenje paste.
- Kanta: Za nošenje paste.

1. Mešanje lepka: Skuvajte jednostavnu smesu brašna i vode dok se ne dobije gust, lepljiv lepak.
2. Priprema: Nacrtajte ili odštampajte svoj dizajn na tankom papiru. Pažljivo isecite konačni oblik.
3. Nanošenje: Namažite lepak na zid, zalepите papir, a zatim ga gusto zalepите preko papira.

Profesionalni savet: „Sendvič“

Tajna lepka koja traje godinama je tehnika dvostrukog sloja. Nikada ne lepите samo poleđinu papira.

1. Prvo zalepите zid (osnovni sloj)
2. Nalepите poster (srednji sloj)
3. Zalepите preko postera (zapečaćujući sloj)

Korak po korak: Metoda sendviča

Priprema zida: Očerkajte prašinu i prljavštinu. Porozne površine poput cigle najbolje funkcionišu. Osnovni premaz: Nanesite debeli, ravnomerni sloj paste malo veći od vašeg postera. Izravnavanje: Pritisnite poster od sredine ka spolja da biste uklonili sve mehuriće vazduha. Zaptivanje ivica: Natopite celu prednju stranu i ivice završnim slojem paste.

Klasični recept za pšeničnu pastu

Sastojci:

- 1 deo brašna (standardno belo pšenično brašno)
- 4 dela vode
- Opciono: 1 kašika šećera (lepljivost) Opciono: Malo lepka za drvo (trajnost)

Priprema:

- Prokuvajte vodu u šerpi.
- Pomešajte brašno sa vodom dok ne postane glatko. Umutite i sipajte smesu u ključalu vodu. Krčkajte 5-10 minuta dok se ne zgusne kao testo. Ostavite da se potpuno ohladi pre upotrebe.

Saveti za skladištenje

Ako napravite više pšenične paste nego što vam je potrebno za jednu seansu, možete sačuvati ostatke da biste izbegli otpad.

Posuda: Preostalu pastu sipajte u hermetički zatvorenu posudu ili kantu sa dobro zatvorenim poklopcem.

Hlađenje: Čuvati posudu u frižideru. Obično će trajati 2 do 4 dana.

Ponovna upotreba: Dobro promešajte ohlađenu pastu. Ako postane previše gusta, dodajte malo tople vode dok ponovo ne postane glatka.

Upozorenje: Ako pasta počne da miriše veoma kiselo, fermentira ili se na njoj pojavi vidljiva buđ, bacite je i skuvajte novu turu.

Alternativa lepku za tapete

Iako je tradicionalna pasta od brašna jeftina i pristupačna, mnogi umetnici preferiraju komercijalni lepak za tapete za lepljenje.

Prednosti: Jači, otporniji na vremenske uslove, brže se meša i često otporan na buđ.

Mane: Skuplje i manje ekološki prihvatljivo zbog sintetičkih hemikalija.

Kako se meša: Umutite prah u hladnu vodu dok ne postane glatko i slično želatinu, a zatim ga ostavite da odstoji pre upotrebe.

Kako se lepi (tehnika nanošenja)

Proširujući „sendvič metodu“, efikasna primena na ulici zahteva brzinu i pravilnu tehniku.

Priprema: Presavijte ili rolnite postere radi brzog transporta i postavljanja.

Izbor površine: Glatke površine pružaju bolje prijajanje, dok grubi zidovi zahtevaju deblji osnovni sloj paste.

Nanošenje: Nanesite debeo sloj paste na zid koristeći široku četku ili valjak.

Postavljanje: Odmotajte poster odozgo nadole i zagladite ga ka spolja da biste uklonili mehuriće vazduha i nabore.

Zaptivanje: Odmah nanesite obilni završni sloj lepka preko cele prednje strane postera. Obratite posebnu pažnju na ivice - uverite se da su potpuno natopljene i zalepljene za zid kako biste sprečili da ih vetar uhvati ili da ih ljudi odlepe.

Šta treba i šta ne treba raditi

Creative Canvas i intervencije ulične umetnosti nude moćne načine za angažovanje mladih ljudi, podizanje svesti i osporavanje mržnje u javnim prostorima. Međutim, rad u otvorenim i zajedničkim okruženjima takođe nosi sa sobom odgovornosti. Za razliku od aktivnosti koje se odvijaju u kontrolisanim uslovima, akcije na ulici direktno interaguju sa zajednicama, urbanim prostorom i postojećom kulturnom i društvenom dinamikom. Zbog toga je neophodno pristupiti takvim intervencijama uz pažljivo razmatranje zakonskih granica, etičkih implikacija i nepisanih pravila kulture ulične umetnosti.

Ovo poglavlje pruža smernice o tome kako da se dizajniraju i sprovode intervencije na odgovoran i poštovan način. Ono navodi ključne pravne aspekte koje treba uzeti u obzir, ističe etičke principe koji osiguravaju da akcije pozitivno doprinose zajednicama i uvodi osnovni kodeks ulice koji reguliše interakcije unutar urbanog umetničkog okruženja. Prateći ova ŠTA RADITI i ŠTA NE RADITI, praktičari mogu maksimizirati uticaj svog rada, uz minimiziranje rizika, nesporazuma i nenamernih negativnih posledica.

Pravna svest

Razumevanje pravnog konteksta je fundamentalni korak pre sprovođenja bilo kakve intervencije u okviru „Kreativnog platna“ ili ulične umetnosti. Jedna od ključnih razlika koje treba biti svestan je razlika između javnog i privatnog prostora. Čak i kada lokacija izgleda javno dostupna, ona i dalje može biti u privatnom vlasništvu ili regulisana, što znači da stvaranje umetničkih dela bez dozvole može dovesti do pravnih posledica. Iz tog razloga, uvek je važno utvrditi vlasništvo i, kada je potrebno, dobiti saglasnost od nadležnih organa vlasti ili vlasnika imovine.

Još jedan važan aspekt je razlika između privremenih i trajnih intervencija. Privremene radnje poput crteža kredom, uklonjivih postera ili lepljenja su generalno manje invazivne i često prihvatljivije, jer ne izazivaju trajne promene na površini. Nasuprot tome, trajne intervencije, uključujući farbanje sprejom ili instalacije koje menjaju fizičke strukture, obično zahtevaju formalno odobrenje i nose veće pravne rizike. Izbor odgovarajuće metode može značajno smanjiti potencijalne probleme, a istovremeno osigurati vidljivost i uticaj.

VAŽNO

Važno je biti upoznat sa lokalnim propisima. Zakoni koji se odnose na uličnu umetnost razlikuju se od zemlje do zemlje i grada, i ono što se toleriše na jednom mestu može biti strogo zabranjeno na drugom. Odvajanje vremena za razumevanje ovih pravila ili konsultacije sa lokalnim partnerima i organizacijama pomaže da se osigura da se aktivnosti sprovode odgovorno i u okviru zakonskog okvira.

Etički okvir

Pored pravnih razmatranja, etička odgovornost je ključna u oblikovanju smislenih i poštovanih intervencija. Aktivnosti „Kreativnog platna“ nikada ne bi trebalo da ugrožavaju zajednice, ni fizički ni emocionalno. To uključuje pažljiv izbor lokacija, izbegavanje poremećaja svakodnevnog života i osiguravanje da prisustvo umetničkog dela ne stvara nelagodnost ili strah među lokalnim stanovnicima. Podjednako je važno osigurati da intervencije ne eskaliraju nasilje ili tenzije. Poruke treba da promovišu dijalog, inkluziju i kritičko razmišljanje, umesto da izazivaju konfrontaciju ili produbljuju podele. Čak i kada se obrađuju osetljive teme kao što su govor mržnje ili diskriminacija, ton i prezentacija treba da ostanu konstruktivni i odgovorni.

Posebnu pažnju treba posvetiti upotrebi simbola i slika. Reprodukција simbola mržnje, čak i sa namerom da se kritikuju, može biti pogrešno shvaćena ako se ne stavi u pravi kontekst. Bez jasnog objašnjenja, takvi vizuelni elementi mogu nenamerno pojačati upravo one poruke koje bi trebalo da ospore. Stoga su pažljiv dizajn i poruke neophodni.

Poštovanje memorijalnih prostora je još jedan ključni princip. Lokacije kao što su spomenici, komemorativna mesta, groblja i mesta bogoslužnja nose dubok emocionalni i kulturni značaj. Intervencije u ovim oblastima treba izbegavati osim ako ne postoji izričita dozvola i snažna podrška zajednice, jer se neprikladna upotreba može shvatiti kao nepoštovanje bez obzira na nameru.

Ulični kod

Ulična umetnost se ne vodi samo formalnim pravilima, već i neformalnom kulturom poštovanja poznatom kao ulični kodeks. Jedan od njenih osnovnih principa je da se ne prefarbavaju spomen-murali, jer ova dela često nose važno društveno ili istorijsko značenje i zajednica ih ceni. Poštovanje dela drugih umetnika je važno. Prekrivanje postojećih dela se generalno ne preporučuje, jer se može smatrati nepoštovanjem unutar urbane umetničke zajednice. Izuzetak se može napraviti kada je namera da se ukloni ili zameni govor mržnje ili štetan sadržaj, ali čak i u takvim slučajevima, akcija treba da bude promišljena i usklađena sa pozitivnim vrednostima.

Još jedno važno pravilo je izbegavanje označavanja preko projekata zajednice. Murali ili umetnička dela nastala kroz procese angažovanja zajednice predstavljaju kolektivni trud i identitet, a mešanje u njih može oštetiti odnose i poverenje unutar zajednice.

Zaštita anonimnosti je važno razmatranje, posebno u kontekstima gde ulična umetnost može biti osetljiva ili pogrešno shvaćena. Učesnici, posebno mladi ljudi, treba da budu svesni potencijalnih rizika i da im se pruži podrška u donošenju informisanih odluka o njihovoj vidljivosti. Obezbeđivanje njihove bezbednosti i udobnosti uvek treba da ostane prioritet.

ARTIN-OPITZ-STRAßE 21,
107 BERLIN

MOS

Primer dobre prakse: Studije slučaja

Ulična umetnost je dugo funkcionisala kao oblik javne intervencije. Njena uloga u osporavanju struktura moći je dobro dokumentovana, ali njen uticaj zavisi od namere, konteksta i metode. U nekim slučajevima, ona postaje dekoracija ili se apsorbira u mejnstrim kulturu bez zadržavanja svoje kritičke snage. U drugim slučajevima, menja percepciju, prekida štetne narative i stvara vidljiv kontra-govor. Ovo poglavlje ispituje primere gde su umetničke intervencije na ulici doprinele osporavanju govora mržnje i isključivanja u javnom prostoru.

Sledeće studije slučaja su predstavljene kao primenjeni modeli. Svaka se fokusira na specifičnu tehniku i definisani kontekst. One obuhvataju različite regione i politička okruženja, ali dele zajedničku strukturu. Prisutan je prepoznatljiv oblik govora mržnje ili isključivanja. Umetnik ili grupa interveniše koristeći tehniku prilagođenu okruženju. Rezultat proizvodi vidljivu reakciju, bilo u obliku javne debate, replikacije ili otpora. Ovi slučajevi nisu predstavljeni kao izolovana umetnička dostignuća, već kao praktični pristupi koji informišu dizajn kampanje.

Studija slučaja 1: Šabloni: Benksi i njegove intervencije na zidu Zapadne obale

Benksijeva slika trompe-l'oeil na bezbednosnoj ogradni na Zapadnoj obali. Ljubaznošću Benksija (2005) Benksi je britanski ulični umetnik aktivan od kraja 1990-ih. Njegovi radovi se pojavljuju u urbanim sredinama širom različitih zemalja i bave se temama kao što su sukob, nejednakost i kontrola. Upotreba anonimnosti uklanja lični identitet iz rada i pomera pažnju na poruku i lokaciju. Njegovu praksu su dokumentovale institucije poput Tejt muzeja, a mediji, uključujući i Bi-Bi-Si, široko su je izveštavali. Barijera na Zapadnoj obali postala je centralna tačka međunarodne debate početkom 2000-ih. Izveštaji Ujedinjenih nacija i Amnesti internešenela opisuju njen uticaj na mobilnost, pristup uslugama i svakodnevni život palestinskih zajednica. U ovom kontekstu, zid funkcionise i kao fizička barijera i kao simbol ograničenja.

Slika 45 - Benksi - zidni mural Zapadne obale

Govor mržnje / simbol

Godine 2003, Benksi je usmerio pažnju na izraelsku barijeru na Zapadnoj obali (videti „Benksijeva slika trompe-l'oeil na bezbednosnoj ogradni na Zapadnoj obali“).

Ljubaznošću Benksija (2005“), betonski zid koji se proteže stotinama kilometara, a koji su Ujedinjene nacije i organizacije za ljudska prava osudile kao sredstvo razdvajanja i kolektivnog kažnjavanja. Za milione Palestinaca, zid nije infrastruktura: to je svakodnevni, fizički simbol okupacije i uskraćivanja slobode kretanja. Sam zid funkcionise kao strukturni oblik isključenosti. On komunicira podelu i kontrolu kroz svoju veličinu, vidljivost i trajnost. Iako nije tekstualni govor mržnje, on proizvodi kontinuiranu poruku o tome ko pripada, a ko je ograničen. Njegovo prisustvo pojačava narativ o razdvajanju ugrađen u svakodnevno iskustvo.

Slika 46 - Benksi - Hotel „Ograđeni zid“ - Zapadna obala

Intervencija

Benksi je uveo alternativne slike direktno na površinu zida. Slike su prikazivale otvore, pejzaže i figure koje se kreću izvan barijere. Ovi vizuelni elementi stvorili su kontrast između fizičke stvarnosti zida i zamišljenih mogućnosti kretanja i slobode. Među najznačajnijim slikama su: mlada devojka koju uzdiže u nebo grupa balona, lebdeći iznad vrha zida; oslikana rupa u betonu koja otkriva idiličnu plažu sa druge strane; merdevine naslonjene na zid, koje se protežu izvan njega. Intervencija nije pokušala da ukloni ili sakrije strukturu. Promenila je način na koji je ona tumačena i fotografisana.

Godine 2017, otišao je dalje i otvorio hotel Walled Off u Vitlejemu - zgradu koju je opisao kao zgradu sa „najgorim pogledom na svetu“, gde su

Studija slučaja 2: Nalepnice: Kampanje sa nalepticama protiv poruka krajnje desnice u Nemačkoj

gosti spavali okrenuti ka barijeri, okruženi njegovim radovima i radovima palestinskih umetnika.

Korišćena tehnika

Unapred isečeni šabloni nanose se sprejom, koristeći karton ili acetatne listove. Benksijeva tehnika daje prednost brzini: šablon se može naneti za nekoliko minuta, što je ključno kada se radi u politički ili pravno osetljivim okruženjima. Višeslojni šabloni stvaraju dubinu i detalje bez značajnog usporavanja procesa. Tehnika uravnotežuje brzinu, jasnoću i ponovljivost.

Reakcija javnosti

Radovi su stekli međunarodnu vidljivost i široko su se distribuirali putem medija i turizma. Doprineli su globalnoj svesti o lokalitetu. Istovremeno, neki lokalni odgovori izazvali su zabrinutost oko reprezentacije i autorstva. Pojavila su se pitanja o ulozi spoljnog umetnika koji radi u kontekstu proživljenog sukoba.

Naučene lekcije

Brzina i jednostavnost su strateška sredstva: šablon može transformisati površinu za nekoliko minuta, što ga čini jednim od najpraktičnijih alata za okruženja visokog rizika ili politički nabijena okruženja. Vizuelna metafora nade, bekstva, apsurdna komunicira preko jezičkih barijera efikasnije nego sam tekst. I možda najvažnije: uvek slušajte zajednicu čije iskustvo predstavljate. Umetnost stvorena o nekome, bez njihovog značajnog učešća, rizikuje da postane projekcija, a ne čin solidarnosti. Intervencije u politički osetljivim kontekstima zahtevaju angažovanje pogođenih zajednica. Vidljivost povećava pažnju, ali legitimitet zavisi od svesti o kontekstu.

U Nemačkoj, opstanak krajnje desničarskih slika u javnom prostoru (na uličnim lampama, autobuskim stanicama, razvodnim kutijama i javnim zidovima) predstavlja dokumentovani izazov najmanje od 1990-ih. U mnogim gradovima, posebno u bivšoj Istočnoj Nemačkoj, redovno su se pojavljivale nalepnice koje promovišu grupe za belu suprematistiku, neonacističke simbole i antiimigrantske slogane, osmišljene da ekstremističku ideologiju učine vidljivom, normalizovanom i neospornom.

Slika 47 – Asylflut Stoppen Sticker, Nemačka

Grupe civilnog društva, omladinske organizacije i neformalni kolektivi razvili su praktičan i jeftin odgovor: sistematske kampanje sa kontra-nalepticama.

Organizacije poput Fondacije Amadeu Antonio podržale su lokalne grupe u razvoju i distribuciji nalepnica protiv govora kao deo širih inicijativa za podizanje svesti zajednice.

Govor mržnje / simbol

Nalepnice krajnje desnice često sadrže antiimigrantske, antisemitske i anti-LGBTQ+ poruke. Njihov dizajn često oponaša zvanične stilove komunikacije, koristeći jednostavne rasporede i neutralne šeme boja. Ova vizuelna strategija povećava percipiranu legitimnost i smanjuje neposredni otpor prolaznika.

Intervencija

Omladinske grupe i aktivisti su reagovali tako što su prekrivali, zamenjivali i transformisali ove

nalepnice. Neki su koristili unapred odštampane kontra-nalepnice sa porukama kao što su „Kein Platz für Nazis“ (Nema mesta za naciste) ili „Izbeglice, dobrodošle“. Drugi su usvojili kreativniji pristup - crtali su po nalepticama mržnje, dodavali mehuriće sa govorom koji su iskrivljavali originalnu poruku ili direktno preko sadržaja nanosili sopstvene dizajne. Čin prekrivanja bio je javan, vidljiv i ponovljiv: gde god se pojavila nalepnica mržnje, mogla je da usledi i kontra-nalepnica. U nekim naseljima, ovo je postao kontinuirani, organizovani poduhvat koordinisan preko lokalnih omladinskih centara i nevladinih organizacija.

Slika 48 - Antifašističke nalepnice, Nemačka

Korišćena tehnika

Standardne štampane nalepnice, dostupne od organizacija ili za štampanje kod kuće; vodootporni vinil za izdržljivost; a u nekim slučajevima ručno crtane nalepnice na vodootpornom papiru. Nalepnice su među najpristupačnijim alatima u uličnom aktivizmu: zahtevaju minimalne resurse, mogu se nositi u džepu i nalepiti za nekoliko sekundi. Metod omogućava decentralizovano učešće, pri čemu pojedinci i grupe doprinose nezavisno.

Reakcija javnosti

U mnogim naseljima, kampanja je izazvala snažnu solidarnost u zajednici, a lokalni stanovnici i vlasnici prodavnica su se pridružili i delili nalepnice. Takođe je izazvala kritike od strane

Studija slučaja 3: Paste Up: Šepard Feri i serija postera „Mi, narod“

nekih koji su tvrdili da prekrivanje nalepnica jednostavno izaziva eskalaciju. U praksi, mnogi aktivisti su otkrili da je dosledna, vidljiva kontraakcija, umesto ignorisanja sadržaja mržnje, poslala jasniju poruku i počiniocima i široj zajednici: ovaj prostor je osporavan i mržnja ne ostaje bez odgovora.

Naučene lekcije

Nalepnice su jedan od najdemokratskijih alata u uličnom aktivizmu: zahtevaju minimalne resurse, može ih proizvesti i distribuirati svako, i omogućavaju brz odgovor na govor mržnje čim se pojavi. Jedna kontra-nalepnica malo postiže, ali koordinisana mreža ljudi koji ih redovno primenjuju može vidljivo transformisati javni pejzaž komšiluka. Kampanje sa nalepticama najbolje funkcionišu kada su ugrađene u širi napor zajednice, ne kao izolovani gestovi, već kao deo održivog, kolektivnog prisustva. Ponavljanje je neophodno da bi se suprotstavilo upornom slanju poruka. Koordinacija poboljšava uticaj na većim oblastima. Vidljiv odgovor signalizira da je javni prostor osporen i aktivno oblikovan.

Šepard Feri je američki grafički dizajner i ulični umetnik koji je započeo svoju javnu umetničku praksu 1989. godine kampanjom „OBEY Giant“ - serijom nalepnica i lepljivih nalepnica izgrađenih oko slike profesionalnog rvača Andrea Džina, osmišljene kao eksperiment o tome kako slike stiču autoritet jednostavnim ponavljanjem i javnim prisustvom. Tokom narednih decenija, Feri je evoluirao u jednog od politički najangažovanijih umetnika pšeničnog testa koji danas rade. Možda je međunarodno najpoznatiji po posteru „NADA“ kreiranom u znak podrške predsedničkoj kampanji Baraka Obame 2008. godine, ali njegov širi opus dosledno se bavi propagandom, državnim nasiljem, imigracijom i vizuelnim mehanikama moći. Serija „Mi, narod“ objavljena je 2017. godine kao odgovor na politički diskurs u Sjedinjenim Državama tokom administracije Donalda Trampa. Javni narativi u to vreme uključivali su snažnu antiimigracionu retoriku i isključivo uokvirivanje manjinskih grupa.

Slika 49 - Poslušnost - Andre Džin Poster

Govor mržnje / simbol

Serija „Mi, narod“ bila je direktan odgovor na antiimigracionu retoriku i politiku koja je ciljala muslimanske imigrante, izbeglice i zajednice drugih rasa eksplicitnim dehumanizujućim jezikom. Govor mržnje o kome se ovde govorilo nije bio grafit na zidu, već zvanična politička poruka koja je ušla u mejnstrim javni diskurs i legitimizovala diskriminaciju. Kampanja se bavila narativima koji su određene grupe

prikazivali kao pretnje ili autsajdere. Ove poruke su bile prisutne u zvaničnoj komunikaciji, medijskom diskursu i javnoj debati. Za razliku od grafita, ovaj oblik poruka nosio je institucionalni autoritet.

Slika 50 - Poster „Mi, narod“

Intervencija

Feri je kreirala seriju portreta velikog formata koji prikazuju žene drugih rasa, imigrantkinje i američke muslimanke, prikazanih monumentalnim, dostojanstvenim vizuelnim jezikom koji je obično rezervisan za nacionalne heroje ili propagandne ličnosti. Svaki portret je koristio vizuelni stil povezan sa autoritetom i nacionalnim identitetom, a bio je uparen sa kratkom izjavom kojom se potvrđuje pripadnost i prava. Od ključne važnosti, Feri je sve slike učinila dostupnim za besplatno preuzimanje kao datoteke visoke rezolucije, omogućavajući svima da ih nezavisno štampaju i lepe. U roku od nekoliko dana od objavljivanja, preuzete su preko milion puta i pojavile su se na zidovima u gradovima širom Sjedinjenih Država i inostranstvu. Pojedinci i organizacije su ih štampali i distribuirali. Intervencija se preselila sa jedne proizvodne tačke na distribuiranu mrežu reprodukcije.

Korišćena tehnika

Pšenična pasta naneta na papirne postere velikog formata. Pasta (mešavina brašna i vode, kuvana do guste konzistencije) se nanosi na površinu zida, poster se postavlja preko nje,

Studija slučaja 4: Grafiti: Cibo i kontragovor kroz slike hrane

a gornji sloj paste zaptiva i štiti papir. Otisci velikog formata mogu brzo pokriti značajan prostor na zidu i, kada se pravilno zalepe, veoma su izdržljivi.

Reakcija javnosti

Serija je postala jedna od najrasprostranjenijih kampanja sa posterima u novijoj istoriji, pojavljujući se na protestima, na izlozima kuća i preduzeća, kao i na zidovima širom desetina zemalja. Pokazala je kako estetika ulične umetnosti, kombinovana sa modelom distribucije otvorenog koda, može proširiti kampanju daleko izvan ruku originalnog umetnika, pretvarajući jedan kreativni čin u alat u kolektivnom vlasništvu pokreta. Slike su se brzo proširile gradovima u Sjedinjenim Državama i širom sveta. Kampanja je dosegla i fizičku i digitalnu publiku. Njen model otvorene distribucije omogućio je široko učešće.

Naučene lekcije

Poster od pšeničnog testa su veoma vidljivi, relativno izdržljivi i mogu brzo pokriti velike površine. Međutim, najprenosivija lekcija iz Ferijeve prakse je model otvorenog koda: slobodnim objavljivanjem slika, originalni umetnik se odriče kontrole, ali umnožava uticaj. Za kampanje protiv govora mržnje, to znači: kreirajte vizuelni sadržaj, objavite ga i verujte zajednici da će ga dalje razviti. Tehnika takođe pokazuje kako inverzija vizuelnog jezika ugnjetavanja, korišćenje monumentalnog portretisanja za prikazivanje onih koji su dehumanizovani, može biti moćan čin kontragovora.

Cibo je grafiti umetnik iz Verone koji je započeo svoj rad oko 2015. godine. Njegova praksa se razvila kao odgovor na vidljivo prisustvo neofašističkih i ekstremističkih grafita u italijanskim gradovima. Za razliku od konteksta oblikovanih postkonfliktnim podelama, ovo okruženje karakteriše postojanost krajnje desničarskih simbola i slogana u svakodnevnom gradskom prostoru. Cibov rad je dokumentovan u italijanskim i međunarodnim medijima, uključujući izveštavanje BBC-ja i Gardijana.

Slika 51 - Intervencija kompanije Cibo oko grafita hrane zbog govora mržnje

Govor mržnje / simbol

Meta grafita su svastike, fašistički simboli i rasističke ili ksenofobne slogane. Ove oznake se pojavljuju na zidovima, javnim zgradama i infrastrukturi. Njihovo ponavljanje doprinosi normalizaciji ekstremističkog prisustva u javnom prostoru.

Intervencija

Cibo odgovara transformacijom simbola mržnje u slike hrane. Umesto uklanjanja ili prekrivanja grafita neutralnom bojom, on integriše originalni oblik u novi crtež. Svastike postaju pice, povrće ili druga prepoznatljiva jela. Intervencija ne briše potpuno originalni znak, već menja njegovo

značenje i vizuelni uticaj. Ovaj pristup zamenjuje agresiju ironijom i poznatošću.

Korišćena tehnika

Tehnike crtanja sprejom i murala koriste se za reinterpretaciju postojećih grafita. Proces zahteva malo više vremena od jednostavnog prekrivanja, ali omogućava kreativnu transformaciju. Prepoznatljiv i dosledan stil slika hrane stvara jasan vizuelni identitet.

Reakcija javnosti

Cibov rad je dobio široku javnu podršku i snažnu medijsku pažnju. Slike se široko dele na društvenim mrežama, proširujući svoj domet van originalne lokacije. Transformacija simbola mržnje u bezopasne i poznate objekte smanjuje njihovu vizuelnu moć i menja način na koji ih prolaznici doživljavaju.

Naučene lekcije

Transformacija simbola mržnje može biti efikasnija od njihovog uklanjanja. Vizuelna ironija remeti željenu poruku. Dosledan i prepoznatljiv stil vremenom jača uticaj. Korišćenje poznatih slika povećava pristupačnost i angažovanje javnosti.

Slika 52 - Intervencija kompanije Cibo oko grafita hrane zbog govora mržnje

Studija slučaja 5: Murali: Tatjana Fazlalizadeh i instalacija „Prestanite da govorite ženama da se osmehuju“

Tatjana Fazlalizadeh je američka umetnica i aktivistkinja koja je 2012. godine započela projekat javne umetnosti koji će vremenom obuhvatiti gradove širom Sjedinjenih Država, Evrope, Afrike i šire. Radeći sa portretima od pšeničnog testa i ručno oslikanim muralima, stvorila je slike žena velikih razmera praćene direktnim izjavama u prvom licu koje se bave uznemiravanjem na ulicama. Projekat, pod nazivom „Prestanite da govorite ženama da se smeju“, nastao je iz njenih sopstvenih iskustava uznemiravanja na osnovu pola u javnom prostoru i prerastao je u jedan od najodrživijih i najšire repliciranih primera feminističkog aktivizma u javnoj umetnosti u poslednjim decenijama. Izveštaji UN Žene dokumentuju široko rasprostranjenu prirodu uznemiravanja na ulicama i njegov uticaj na pristup javnom prostoru.

Figure 53 - Stop Telling Women to Smile - Instalation

Govor mržnje / simbol

Ulično uznemiravanje – vređanje, neželjeni komentari o izgledu i ponašanju žena, pretnje i zastrašivanje u javnom prostoru – je sveprisutan oblik rodno zasnovanog nasilja koji se rutinski minimizira, normalizuje ili preoblikuje kao kompliment. Štetni simbol ovde nije jedna slika ili slogan, već obrazac ponašanja utkanog u svakodnevno iskustvo žena i devojčica u javnom prostoru, onaj koji šalje jasnu poruku:

vaše telo je dostupno za javni komentar; ovaj prostor nije u potpunosti vaš. Fazlalizadehov projekat je direktno imenovao ovaj obrazac, po ulici gde se dešava.

Intervencija

Fazlalizadeh je kreirala portrete velikog formata stvarnih žena (često žena koje je lično poznavala ili koje su se dobrovoljno prijavile za projekat) koje gledaju direktno u posmatrača sa smirenim autoritetom. Pored svakog portreta, postavila je izjavu napisanu u prvom licu: „Moja odeća nije pozivnica“, „Žene vam ne duguju svoje vreme ili razgovor“, „Prestanite da govorite ženama da se smeju“. Murali su postavljeni posebno na ulicama i u naseljima gde se uznemiravanje najčešće dešavalo - rad se obraćao publici u kojoj se ponašanje dešavalo. Vremenom je projekat postao eksplicitno participativan: žene iz drugih gradova kontaktirale su Fazlalizadeh da bi bile uključene, a lokalni umetnici su pozvani da kreiraju svoje verzije prateći isti format. „Prestanite da govorite ženama da se smeju“ se sada pojavio u preko 30 gradova širom sveta, uključujući Istanbul, Johanesburg i gradove širom Evrope i Latinske Amerike.

Korišćena tehnika

Kombinacija postera velikog formata od pšeničnog testa za spoljašnju postavku i ručno oslikanih murala za trajnija dela. Portrete je ručno crtala Fazlalizadeh i štampala ih je u velikim razmerama ili ih direktno naslikala na zidove. Vizuelni jezik je namerno jednostavan i dostojanstven: monohromatski portreti, direktan kontakt očima, jasna tipografija, estetika koja prenosi autoritet i prisustvo bez potrebe za složenom produkcijom.

Reakcija javnosti

Projekat je dobio široku medijsku pažnju i široku javnu podršku - i, predvidljivo, dočekan je i sa uznemiravanjem, uključujući uništavanje i demoliranje murala. Ova reakcija je postala deo značenja rada: čin vandalizovanja slika žena koje potvrđuju svoje granice pokazao je, u realnom

vremenu, upravo kulturu koju je projekat izazivao. Fazlalizadeh je dokumentovala ove reakcije, nastavila projekat i javno govorila o njima. „Prestanite da govorite ženama da se smeju“ je diskutovana u akademskim istraživanjima, citirana u političkim kontekstima i usvojena kao model od strane feminističkih aktivistkinja i edukatorki širom sveta.

Naučene lekcije

Murali nude obim i trajnost koje drugi oblici ulične umetnosti ne mogu: oni transformišu cele zidove i ostaju vidljivi tokom vremena, postajući deo vizuelnog tkiva komšiluka. Centriranje glasova i lica stvarnih ljudi, a ne apstraktnih simbola, stvara snažnu ljudsku vezu sa prolaznicima, čineći poruku ličnom i neposrednom, a ne generičkom. Participativni model, u kojem druge zajednice kreiraju svoju verziju istog projekta, omogućava kampanji da raste daleko izvan originalnog umetnika, a da pritom održava vizuelnu koherentnost i jasnoću poruke. A kada je delo kontra-govorne umetnosti napadnuto ili uništeno, ta reakcija sama po sebi može postati oblik dokaza, demonstracija, izvedena u javnosti, problema na koji je delo stvoreno da se pozabavi.

Slika 54 - Žene ne traže vašu potvrdu

Bibliografija

- Besançon, J. (1968). *The Walls Have The Floor*. (J. Besançon, Ed., & H. Vale, Trans.) Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press. Retrieved from <https://www.scribd.com/document/393397785/The-Walls-Have-the-Floor-Mural-Journal-May-68-pdf>
- Blocal, G., & Pope, A. (n.d.). *Straat Museum*. Retrieved from History of graffiti and street art: the 1960s and the 1970s: <https://www.straatmuseum.com/en/about-straat/history-of-graffiti-and-street-art-the-1960s-and-the-1970s>
- Cercleux, A.-L. (2022, September 14). *Graffiti and Street Art between Ephemerality and Making Visible the Culture and Heritage in Cities: Insight at International Level and in Bucharest*. (N. Pollard, Ed.) *Societies*, 25. doi:<https://doi.org/10.3390/soc12050129>
- Chloé Ragazzoli, Ö. H. (2018). *Scribbling through History: Graffiti, Places and People from Antiquity to Modernity* (First published ed.). London: Bloomsbury Academic. doi:10.5040/9781474288842
- Cubbin, C. (2025, June 24). *The key to reviving a 'crumbling' ghost town? Make it Instagrammable*. *New York Post*. Retrieved from <https://nypost.com/2025/06/24/lifestyle/the-key-to-reviving-a-crumbling-ghost-town-make-it-instagrammable/>
- Europe, C. o. (2022). *CM/Rec(2022)16 - Recommendation of the Committee of Ministers to member States on combating hate speech* (Adopted by the Committee of Ministers on 20 May 2022 at the 132nd Session of the Committee of Ministers). Retrieved from <https://search.coe.int/cm?i=0900001680a67955>
- European Parliament, Culture Committee Study. (2007). *Street Artists in Europe*. European Parliament, Policy Department Structural and Cohesion Policies. European Parliament. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/375307/IPOL-CULT_ET\(2007\)375307_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/375307/IPOL-CULT_ET(2007)375307_EN.pdf)
- European Union Agency for Fundamental Rights, . (n.d.). *EU Charter of Fundamental Rights*. Vienna, Austria. Retrieved from <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/11-freedom-expression-and-information#explanations>
- Hauw, L. v. (2022, October 04). *Why have murals been used in social and political movements?* Universiteit Leiden. Retrieved from <https://www.universiteitleiden.nl/en/news/2022/10/why-have-murals-been-used-in-social-and-political-movements>
- Jackson, A. (2021, April 1). *The Origins of the Feminist Art Movement*. *JSTOR DAILY*. Retrieved from <https://daily.jstor.org/the-origins-of-the-feminist-art-movement/>
- Keen, E., & Georgescu, M. (2020). *BOOKMARKS A MANUAL FOR COMBATING HATE SPEECH ONLINE THROUGH HUMAN RIGHTS EDUCATION* (2020 ed.). (R. Gomes, Ed.) Strasbourg, France: Council of Europe Publishing. Retrieved from <https://rm.coe.int/bookmarksen2020-web2/16809e5789>
- Kennedy, B. (2014). *EXPRESSIONS OF POLISH IDENTITY IN RESISTANCE TO NAZI OCCUPATION*. Michigan State University, History Department. Michigan State University. Retrieved from Michigan State University: <https://history.msu.edu/files/2014/08/EXPRESSIONS-OF-POLISH-IDENTITY-IN-RESISTANCE-TO-NAZI-OCCUPATION-Brigid-Kennedy.pdf>
- Latour, A. d., Perger, N., Salaj, R., Tocchi, C., & Otero, P. V. (2017). *WE CAN! Taking Action against Hate Speech through Counter and Alternative Narratives* (2017 ed.). (R. Gomes, Ed.) Strasbourg, France: Council of Europe. Retrieved from <https://rm.coe.int/wecan-eng-final-23052017-web/168071ba08>
- Morgan, K. (2025, September 11). *Far-right graffiti removed by 'horrified' residents*. *BBC*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/articles/cgq408px1n7o>
- Phan, S. (2025, February 13). *Hate crime being investigated after new San Leandro homeowner targeted with racist graffiti*. *ABC7 News*. Retrieved from <https://abc7news.com/post/authorities-investigating-hate-crime-new-san-leandro-homeowner-targeted-racist-graffiti/15899422/>
- Sarah Hucal. (2026, 03 17). *Deutsche Welle*. Retrieved from Deutsche Welle): <https://www.dw.com/en/ancient-graffiti-reveals-scenes-of-everyday-life-in-pompeii/a-76289185>
- The Ancient Graffiti Project. (2014). *The Ancient Graffiti Project*. Retrieved from The Ancient Graffiti Project: <https://ancientgraffiti.org/Graffiti/>
- Ullmann, S., & Tomalin, M. (2023). *COUNTERSPEECH Multidisciplinary Perspectives on Countering Dangerous Speech*. Routledge. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/reader/download/458957e4-081c-4d70-8df9-67a23282275a/book/pdf?context=ubx>
- UN HABITAT. (2020). *Public Space*. UN HABITAT. Retrieved from https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/07/indicator_11.7.1_training_module_public_space.pdf
- Wanshel, E. (2016, December 20). *70-Year-Old Berlin Grandma Spray-Paints Hearts Over Swastikas*. *HuffPost News*. Retrieved from https://www.huffpost.com/entry/grandma-berlin-spray-paint-graffiti_n_58595340e4b0b3ddfd8ebf39
- Weber, A. (2009). *Manual on hate speech*. France: Council of Europe Publishing. Retrieved from <https://rm.coe.int/1680665b3f>

Tabela slika

Slika 1 - Govor mržnje u San Leandru, Kalifornija

Slika 2 - Preuzeto iz članka Bi-Bi-Sija koji prikazuje Risa Vilijamsa, aktivistu organizacije Swindon Stand Up to Racism, koji je organizovao čišćenje

Slika 3 - Preuzeto sa HuffPost News - Irmela Mensa-Šram prefarbava nacistički simbol u Berlinu. Džon Makdugal preko Getty Images

Slika 4 – Džon Englart, Wikimedia & Creative Commons

Slika 5 - Naslovna strana, Opomena narodu Engleske (London, 1589); Pamflet Veliki požar u Bostonu! i ruševine. Preko 30 ilustracija. Novembar 1872.

Slika 6 - 1943. Rozi Zaključivačica - Mi to možemo! - Poster koji je kreirao DŽ. Hauard Miler za kompaniju Vestinghaus Elektrik i Manufaktoring.

Slika 7 - „Trudni muškarac“ - Ogilvy Group

Slika 8 - Oslobodite Volija Nelsona - oko 1965: Amerikanci zahtevaju rasnu ravnopravnost na demonstracijama za građanska prava.

Slika 9 - © Imanje Boba Adelmara. Ožalošćeni sa natpisom na komemoraciji dr Martina Lutera Kinga mlađeg, Memfis, Tenesi, 1968.

Slika 10 - Marš za slobodu odmah! Republikanska nacionalna konvencija, Čikago, Illinois, jul 1960.

Slika 11 - Zini i publikacije iz 1980-ih

Slika 12 - Grafiti natpis „Stop ratu“ - Piter Stejner

Slika 13 - Vijetnamci (1975). Brajant i 24. ulica

Slika 14 - Grafiti aktivistički simbol

Slika 15 – L'arte della ribellione 2020 – Banksi

Slika 16 - Grafiti na vozovima u Njujorku

Slika 17 - Ljubaznošću MIC - Arheološki park Pompeja, (Sara Hukal, 2026)

Slika 18 - Grafiti koji glasi „Nemačka je izgubljena“. Fotografija poslata arhivi Jad Vašema

autora Aleksandra Bernfasa. Fotografija je snimljena za potrebe članka „Izrazi poljskog identiteta u otporu nacističkoj okupaciji“

Slika 19 - Taki 183 - Pisac grafita

Slika 20 - Kukuruzni hleb - pisac grafita

Slika 21 - Grafiti slobode na vozu u Njujorku

Slika 22 - Ulica de Vožirar, Pariz, Francuska, 1968. Fotografije Anri Kartije-Bresona/Magnum. Preuzeto iz knjige „Zidovi imaju pod“ - Mural Journal, maj 1968.

Slika 23 - Mural Dmitrija Vrubelja „Bože moj, pomoz mi da preživim ovu smrtonosnu ljubav“, prvi put naslikan 1990. godine na Berlinskom zidu, a restauriran 2009. godine, zasnovan je na kulturnoj fotografiji Režisa Bosua, koja prikazuje bratski poljubac iz 1979. godine između sovjetskog lidera Leonida Brežnjeva i istočnonemačkog lidera Eriha Honekera.

Slika 24 - Pozdrav iz Sarajeva 1993. od strane Trija

Slika 25 - Mural Džordža Flojda. Iz članka „Zašto su murali korišćeni u društvenim i političkim pokretima?“

Slika 26 - Dve žene u nacionalnim bojama Ukrajine i Rusije grle se uz reč Mir/Mir, Rim, Italija

Slika 27 - Simbol Koegzista koji je kreirao poljski grafički dizajner Pjotr Mlodoženec iz Varšave

Figure 28 - Cope2 grafiti piece on a subway train

Slika 29 - Ulična umetnost pomoću šablona Benksija

Slika 30 - MenaceResa-ov „Rise Above“ Ričmod Virdžinija

Slika 31 - Ilustracija pšenične paste autora Svuna

Slika 32 - Nalepnice od strane The Velvet Bandit

Slika 33 - Grafiti promena na murlu

Slika 34 - Festival Stramurales u Stornari

Slika 35 - Festival Stramurales u Stornari

Slika 36 - Festival Stramurales u Stornari

Slika 37 - Festival Stramurales u Stornari

Slika 38 - Slika preuzeta sa bloga BeyondTheStreets.com koja opisuje Gerilke

Slika 39 - Primer abecede stila oznaka (A-Z)

Slika 40 - Primer abecede za izbacivanje (A-Š)

Slika 41 - Primer azbuke u divljem stilu (A-Z)

Slika 42 - Primer umetničkog dela sa šablonima

Slika 43 - Most i ostrvo - Princip šablona

Slika 44 - Primer tehnike lepljenja (Paste-Up) od pšenice

Slika 45 - Benksi - zidni mural Zapadne obale

Slika 46 - Benksi - Hotel „Ograđeni zid“ - Zapadna obala

Slika 47 – Asilflutt Stoppen Sticker, Nemačka

Slika 48 - Antifašističke nalepnice, Nemačka

Slika 49 - Poslušnost - Andre Džin Poster

Slika 50 - Poster „Mi, narod“

Slika 51 - Intervencija kompanije Cibo oko grafita hrane zbog govora mržnje

Slika 52 - Intervencija kompanije Cibo oko grafita hrane zbog govora mržnje

Slika 53 - Prestanite da govorite ženama da se smeju - Instalacija

Slika 54 - Žene ne traže vašu potvrdu

